

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ.: ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ & ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Η θέση και ο ρόλος του ατόμου και η συμβολή του Διεθνούς Δικαίου
Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στη διεκδίκηση επανορθώσεων για
παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παρασκευή Σωτ. Μεϊμαρίδου

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου, Κοσμήτορας Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου (Επιβλέπων)

ΜΑΡΟΥΔΑ Μαρία – Ντανιέλλα, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου και Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΓΑΛΑΝΗ Σοφία, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Παρασκευή Σωτ. Μεϊμαρίδου, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

*Μακάριοι οί εἰρηνοποιοί, ὅτι
αὐτοί υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται
Ματθ. 5:9*

*Στη μητέρα μου, τον πατέρα μου, και την
αδερφή μου Μάγδα, οι οποίοι με στηρίζουν,
με βοηθούν και με συμβουλεύουν ο καθένας
με τον τρόπο και τα μέσα του.*

Θα ήθελα ολόψυχα να ευχαριστήσω:

τον κύριο Περράκη Στέλιο, ο οποίος στήριξε τον ενθουσιασμό μου να εξερευνήσω ένα ζήτημα που εκκρεμεί ακόμη στην πολιτική σκηνή, με συμβούλευσε και κατηύθυνε τη σκέψη μου,

την κυρία Μαρούδα Μαρία – Ντανιέλλα, η οποία αφενός μου έδωσε τη δυνατότητα να φοιτήσω στο εν λόγω Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, αφετέρου μέσα από τις παραγωγικές της διαλέξεις κατά τη διάρκεια των εξαμήνων, τις διορθώσεις της επί των εργασιών μου και την αμέριστη αγάπη της για το μάθημά της μου έδωσε την ευκαιρία να ανακαλύψω και να μελετήσω τον κλάδο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου,

τον κύριο Τάσο Γουργουρίνη για τις πολύτιμες διορθώσεις, το χρόνο του και τη συζήτησή μας στις Διεθνολογικές Συναντήσεις του Ναυπλίου, καθώς και τη διευκόλυνση που μου παρείχε ως προς την πρόσβαση σε ακαδημαϊκό υλικό.

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Abstract	9
Λέξεις-κλειδιά	10
Key words	10
Εισαγωγή	11
Κύριο Μέρος	13
Μέρος Α'	13
Περί Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και παραβιάσεών του	13
1.1. Έννοια και περιεχόμενο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου	13
1.2. Ανθρωπιστικό Δίκαιο: σύντομη ιστορική εξέλιξη και πηγές	14
1.3. Ποιοι δεσμεύονται από τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου;	17
2. Παραβιάσεις Ανθρωπιστικού Δικαίου και συνέπειες	18
2.1. Διεθνής Ευθύνη των κρατών από διεθνώς παράνομες πράξεις	18
2.2. Επανόρθωση για παραβιάσεις Ανθρωπιστικού Δικαίου	19
Μέρος Β'	25
Η θέση του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και οι δυνατότητες/προοπτικές του ατόμου στη διεκδίκηση επανορθώσεων	25
3. Ανθρωπιστικό Δίκαιο και Δικαιώματα Ανθρώπου	25
4. Ο ρόλος, οι δυνατότητες και οι προοπτικές του ατόμου	28
Μέρος Γ'	33
Ετεροδικία των κρατών: θεωρητική ανασκόπηση και ανάλυση της υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα (2012)	33
5.1. Η διαβάθμιση του προνομίου της ετεροδικίας των κρατών ως απόρροια της ιστορικής εξέλιξης	33
5.2. Η διάκριση των κρατικών πράξεων σε κυριαρχικές (jure imperii) και διαχειριστικές (jure gestionis)	35

6. Ανάλυση της Υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα (2012)	37
6.1. Η Ιστορία και τα πραγματικά περιστατικά	37
6.1.1. Από τη Σφαγή του Διστόμου στον Άρειο Πάγο.....	37
6.1.2. Δικονομική σύνδεση ελληνικών και ιταλικών αποφάσεων: Από τη Σφαγή του χωριού Civitella στο Ανώτατο Δικαστήριο της Ιταλίας.....	39
6.2. Αρμοδιότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης.....	41
6.3. Τα αιτήματα της Γερμανίας	41
6.3. Η θέση της Ιταλίας	42
6.3. Η παρέμβαση της Ελλάδας	43
6.4. Απόφαση της Υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα	45
6.5. Μειοψηφούσα γνώμη και σημασία για την μελλοντική οπτική	46
Επίλογος	48
Βιβλιογραφία	50
Συμβατικά - Θεσμικά Κείμενα.....	50
Αποφάσεις.....	52
Ελληνική	54
Ξενόγλωσση	55
Αρθρογραφία - Ιστοσελίδες	56

Περίληψη

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε κατά το Γ' και τελευταίο εξάμηνο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του Διεθνούς & Ευρωπαϊκού Δικαίου και Διακυβέρνησης με κατεύθυνση «Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές» και περιστρέφεται γύρω από το ερώτημα: τι δυνατότητες και προοπτικές έχει το άτομο στην επαύριο της παραβίασης του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, κλάδου του Διεθνούς Δικαίου; Η ανάλυση του θέματος γίνεται μέσα από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο σε συνδυασμό με την Κρατική Ευθύνη από διεθνώς παράνομες πράξεις και το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς ο εν λόγω κλάδος δικαίου, τουλάχιστον σε περιφερειακό επίπεδο, κάνει δεκτή την ατομική προσφυγή. Παρουσιάζονται, ακόμη, σκέψεις και παραδείγματα σχετικά με το ρόλο του ατόμου. Εξετάζεται, επίσης, το ζήτημα της κάμψης της ετεροδικίας, δικονομικό κώλυμα που δεν επιτρέπει στα άτομα την ατομική προσφυγή κατά αλλοδαπού δημοσίου με στόχο την επιδίκαση αποζημίωσης υπέρ ατόμων από παράνομες πράξεις του κράτους. Το ανωτέρω σκεπτικό παρουσιάζεται μέσα από την υπόθεση Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα (2012), που απασχόλησε το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αναφορικά με την παραβίαση του προνομίου της δικαστικής ασυλίας της Γερμανίας από την Ιταλία, καθώς η τελευταία επέτρεψε την κατ' εξακολούθηση άσκηση αγωγών κατά της Γερμανίας στα εθνικά της δικαστήρια. Η Ελλάδα εύστοχα ζήτησε να παρέμβει στη υπόθεση που εξελισσόταν ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου, τονίζοντας τη φύση των δικαιωμάτων και των εννόμων συμφερόντων της. Τέλος, εφόσον απώτερος στόχος και σκοπός είναι η αποφυγή της ατιμωρισίας και η απονομή της δικαιοσύνης, αναμένεται - έστω και η σχετική - κάμψη της ετεροδικίας, όταν γίνεται λόγος για παραβίαση αναγκαστικού δικαίου.

Abstract

The current Master's Thesis has been written while on the third semester of the Postgraduate Program in International & European Law and Governance with specialization in "International Law and Diplomatic Studies". Particularly, it revolves around the question: what are the prospects of the individual in the aftermath of the violation of International Humanitarian Law? The analysis of the issue is accomplished through International Humanitarian Law in combination with the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts and the Human Rights Law, as this branch of International Law, at least at a regional level, accepts the individual appeal. Moreover, thoughts and examples related to the role of the individual are also presented. Furthermore, the principle of state immunity, which is a procedural obstacle that does not allow individuals to submit an individual appeal against a foreign government with the aim of seeking reparation in favor of individuals from illegal acts of the state, and its limitation are also considered. The above rationale is presented through the case *Germany v. Italy, Greece intervening* (2012), which was dealt with by the International Court of Justice in The Hague. The case was regarding the violation of the judicial immunity of Germany by Italy, as the latter allowed the continuation of lawsuits against Germany in its national courts. Greece has aptly intervened in the ongoing case before the International Court of Justice, emphasizing the nature of its rights and legal interests. Finally, since the ultimate goal and purpose is the avoidance of impunity and the prevalence of justice, the principle of state immunity is expected to be - even partially - restricted when *jus cogens* is violated.

Λέξεις-κλειδιά

Αποζημίωση

Άτομο

Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ)

Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Διεθνής Ευθύνη Κρατών

Επανόρθωση

Ετεροδικία

Key words

Compensation

Individual

International Humanitarian Law (IHL)

Human Rights Law

International Responsibility of States

Reparation

State Immunity

Εισαγωγή

Σκοπός της εργασίας είναι η ανάδειξη, θεωρητική και μέσω της αναφοράς πρακτικών παραδειγμάτων, της εξής προβληματικής: τα υποκείμενα που προστατεύονται από τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου δεν μπορούν να προσφύγουν ενώπιον κάποιας αρμόδιας αρχής για να αξιώσουν αφενός την εφαρμογή των διατάξεων αυτών και αφετέρου την αποκατάσταση και επανόρθωση σε περίπτωση παραβίασής τους.

Προς αποδόμηση και ανάλυση της ανωτέρω προβληματικής, στο Μέρος Α' παρουσιάζεται ο βασικός κορμός του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, το πεδίο εφαρμογής του, καθώς και οι συνέπειες που προκύπτουν από την παραβίασή του. Σε αυτό το πλαίσιο περί συνεπειών εξετάζεται και η Διεθνής Ευθύνη των κρατών, όταν παραβιάζεται το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Όπως ακριβώς και στην εθνική έννομη τάξη κάθε παράνομη συμπεριφορά και πράξη εγείρει αναλόγως ευθύνες, το ίδιο συμβαίνει και ανάμεσα στα κράτη που συμπεριφέρονται κατά παράβαση του Διεθνούς Δικαίου.

Στο Μέρος Β' εκτίθεται εν συντομία το Διεθνές Δικαίο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο μέτρο που η ανάλυσή του εξυπηρετεί την ανάδειξη του βασικού ερωτήματος που διαπερνά τον κορμό της εργασίας: τι μπορεί να κάνει το άτομο όταν τίθεται θέμα κατάφωρης παραβίασης των δικαιωμάτων που απορρέουν από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο; Σε περιφερειακό επίπεδο αξιοποιούνται τα νομικά εργαλεία του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την αποκατάσταση της δικαιοσύνης αναφορικά με παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. Οι δύο αυτοί κλάδοι είναι όμως, διακριτοί. Σαφώς, και η αλληλοσυμπλήρωσή τους είναι θεμιτή, ωστόσο, ακόμη πιο θεμιτός είναι ο εξοπλισμός του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου με ανάλογα και ανεξάρτητα νομικά εργαλεία. Ακόμη, παρουσιάζονται διάσπαρτα ιστορικά και νομικά παραδείγματα προς ανάδειξη της θέσης του ατόμου με απώτερο στόχο της απονομή δικαιοσύνης και την αποφυγή της ατιμωρισίας.

Το Μέρος Γ' ασχολείται με την ετεροδικία των κρατών κυρίως μέσα από την θεωρητική ανασκόπηση και ανάλυση της υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα (2012). Η κρατική ετεροδικία συνιστά δικονομικό κώλυμα και επί της ουσίας δεν επιτρέπει στα άτομα την ατομική προσφυγή κατά αλλοδαπού δημοσίου με στόχο την επιδίκαση αποζημίωσης υπέρ ατόμων από παράνομες πράξεις του κράτους.

Περαιτέρω, το θέμα επιλέχθηκε επειδή ζητήματα ετεροδικίας έχουν απασχολήσει ακόμη και την ελληνική δικαιοσύνη. Ελληνικά δικαστήρια, ξεφεύγοντας από το παραδοσιακό διεθνές δίκαιο, ερμήνευσαν διαφορετικά την αρχή της μη υπαγωγής ξένων κρατών στα δικαστήρια του

forum όταν πρόκειται για σοβαρές παραβιάσεις κανόνων αναγκαστικού δικαίου, επιτρέποντας την άσκηση αγωγών κατά του γερμανικού δημοσίου, αναφορικά με τα εγκλήματα που τελέστηκαν στο Δίστομο Βοιωτίας από το Τρίτο Ράιχ, στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Γι' αυτόν το λόγο, επιχειρείται η ιστορική και θεωρητική ανάλυση της αρχή της ετεροδικίας. Γίνεται μία μικρή αναδρομή στις απαρχές του θεσμού της κρατικής δικαστικής ασυλίας, με στόχο την καλύτερη κατανόηση της εφαρμογής του υπό το πρίσμα των διαρκών εξελίξεων.

Πράγματι, το Διεθνές Δίκαιο εξελίσσεται συνεχώς και αποσκοπεί πρωτίστως στην ομαλή συνύπαρξη των κρατών και την εδραίωση της ειρήνης. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, πρέπει αποφευχθεί διακαώς η στατικότητα του κλάδου. Βέβαια, οι εξελίξεις και οι αλλαγές δεν επέρχονται εν μια νυκτί. Αντιθέτως, υπάρχει ένας διαρκής ανοιχτός διάλογος. Το ίδιο συμβαίνει αναφορικά με το ζήτημα της κάμψης της αρχή της ετεροδικίας. Η σύγχρονη τάση, σε αντίθεση με την ετυμηγορία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην ανωτέρω Υπόθεση που αντανakλά πιο παραδοσιακές αντιλήψεις, έμοιαζε να ανοίγει το δρόμο για τη δυνατότητα στα άτομα να μπορούν πλέον να αξιώνουν αποζημίωση όταν απαντάται παραβίαση αναγκαστικού δικαίου. Η τάση αυτή έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της ετεροδικίας των κρατών. Μια αρχή που αν δεν ξεπεραστεί, ή έστω περιοριστεί, θα αναπαράγει εις το διηνεκές την ίδια προβληματική.

Η μεθοδολογία στην οποία βασίστηκε η παρούσα Μεταπτυχιακή Εργασία είναι βιβλιογραφική. Συγκεκριμένα, βασίζεται σε έρευνα που διεξήχθη με ανάλυση ποικίλων πηγών, όπως ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, επιστημονική αρθρογραφία, νομικά κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, υποθέσεις από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κ.α.

Σε καμία περίπτωση η παρούσα εργασία δεν εξαντλεί τη συζήτηση που προκύπτει γύρω από το θέμα. Τέλος, προς αποφυγή ερμηνευτικών λαθών, πολλοί ορισμοί, αποφάσεις, παράθεση απόψεων κ.α. διατηρήθηκαν στην γλώσσα προέλευσης, ήτοι την αγγλική.

Κύριο Μέρος

Μέρος Α'

Περί Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και παραβιάσεών του

Πριν τη συζήτηση περί παραβιάσεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (εφεξής ΔΑΔ) και τους τρόπους επανορθώσεων των παραβιάσεων αυτών, χρήσιμη θα ήταν η συνοπτική παρουσίαση του αντικειμένου και του πεδίου εφαρμογής του ΔΑΔ.

1.1. Έννοια και περιεχόμενο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου

Το ΔΑΔ είναι μέρος του γενικού Διεθνούς Δικαίου¹ και αποσκοπεί στην προστασία των ατόμων που δεν μετείχαν καθόλου στην ένοπλη σύρραξη ή δεν μετέχουν πια, ήτοι στην προστασία τόσο του άμαχου πληθυσμού, όσο και των τραυματιών, ασθενών, ναυαγών, και αιχμαλώτων πολέμου². Συνεπώς, τίθενται ορισμένες αρχές: η αρχή της διάκρισης ανάμεσα σε στρατιωτικό προσωπικό και άμαχο πληθυσμό, η αρχή της αναλογικότητας, η αρχή της προφύλαξης και η απαγόρευση των όπλων που προκαλούν περιττό τραυματισμό.³

Αποβλέπει, ακόμη, στον περιορισμό των μέσων και μεθόδων του ίδιου του πολέμου, ιδίως αναφορικά με τα όπλα και τις στρατιωτικές τακτικές, ώστε να μην επεκταθεί η σύρραξη πέρα από το στόχο αυτής που είναι η στρατιωτική αποδυνάμωση της αντίπαλης δύναμης.⁴

Η διαφορά του ΔΑΔ (*jus in bello*) με το δίκαιο χρήση βίας (*jus ad bellum*) έγκειται στο ότι το πρώτο αφορά στη διαχείριση ανθρωπιστικών ζητημάτων, εφόσον έχει υπάρξει εκδήλωση βίας, ενώ το δεύτερο ρυθμίζει ζητήματα νομιμότητας της ίδιας της βίας.⁵ Η θεωρία προσφέρει γόνιμο πεδίο έκφρασης πληθώρας απόψεων ως προς τη διάκριση, το συσχετισμό, την αλληλεπίδραση ή μη των δύο αυτών κλάδων, καθώς και τη συντρέχουσα εφαρμογή τους⁶, ωστόσο, ο σκοπός της παρούσας εργασίας παραμένει στη συλλογιστική ότι οι δύο αυτοί κλάδοι είναι διακριτοί, ανεξαρτήτως τα σημεία στα οποία τέμνονται.

¹ ΜΑΡΟΥΔΑ Μαρία – Ντανιέλλα, Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, Νόμοι και έθιμα πολέμου, Κατοχή, Αντιμετώπιση παραβιάσεων, Ι. Σιδέρης Εκδόσεις, 2015, σελ. 40

² *Ibid.* σελ.31

³ *Ibid.* σελ. 67

⁴ *Ibid.* σελ. 31

⁵ *Ibid.* σελ.34

⁶ BUGNION François, *Jus ad bellum, jus in bello and non-international armed conflicts*, Yearbook of International Humanitarian Law, T. M. C. Asser Press, vol. VI, 2003, pp. 167-198

Επιπλέον, το ΔΑΔ εισάγει κανόνες αναφορικά με διεθνείς, διεθνοποιημένες και μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις⁷, με την έννοια ότι “*behaviour even in war is subject to moral strictures, but not that it can be subject to legal regulation*”⁸. Το παράδοξο, ουσιαστικά, του ΔΑΔ είναι ότι επιχειρεί να «εξανθρωπίσει τον πόλεμο και τις συνέπειες του, και μάλιστα με νομικές μεθόδους, όταν η ίδια η λογική του πολέμου επιβάλλει άρνηση κάθε έννοιας δικαίου»⁹.

1.2. Ανθρωπιστικό Δίκαιο: σύντομη ιστορική εξέλιξη και πηγές

Η προέλευση του ΔΑΔ είναι ως επί τω πλείστον εθιμική. Από την αρχή της ανθρώπινης ιστορίας γίνεται προσπάθεια ελέγχου του τρόπου διεξαγωγής του πολέμου. Συγκεκριμένα, στην αρχαία Ελλάδα ο Αριστοτέλης συμπεριλαμβάνει στη στοιχειοθέτηση του ορισμού της «ύβρεως» την έλλειψη σεβασμού προς το θύμα, χωρίς την επιδίωξη απώτερου προσωπικού οφέλους, αλλά εξαιτίας της ευχαρίστησης που προκαλείται μέσα από την προσβολή, η οποία με τη σειρά της πηγάζει από την ενδόμυχη αίσθηση ανωτερότητας.¹⁰

Στα χρόνια του Μεσαίωνα που ακολούθησαν το θέμα έλαβε ισχυρότερες θεολογικές διαστάσεις. Επί παραδείγματι, εξετάστηκε η περίπτωση της συγχώρεσης της διάπραξης ανθρωποκτονίας εν καιρώ πολέμου. Εν συνεχεία, ο νομικός Gratian επεχείρησε τη συστηματοποίηση και διδασκαλία των υπαρχόντων κανόνων. Κατ’ αυτόν τον τρόπο αναδύθηκε το κανονικό δίκαιο (jus canonicum), ένα κράμα ρωμαϊκού δικαίου και θεολογίας.¹¹ Ο ιταλός ιερέας Θωμάς Ακινάτης, το 13ο αιώνα επέμεινε στον προκαθορισμό των ορίων του πολέμου και στη σαφή αιτολόγηση της προσφυγής σε αυτόν (justa causa)¹², διαμορφώνοντας σχετικά αξιολογικά κριτήρια.

Η αρχή του δικαίου πολέμου (jus bellum justum), αφενός αναγνωρίζει το δικαίωμα και την ελευθερία των κρατών να κηρύξουν πόλεμο (jus ad bellum), αφετέρου προσθέτει σε αυτά

⁷ ΜΑΡΟΥΔΑ Μαρία – Ντανιέλλα, Περί του ανθρωπιστικού χώρου στον 21ο αιώνα - Ανάλυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης 2012

⁸ SASSOLI Marco - BOUVIER Antoine A. - QUINTIN Anne, HOW DOES LAW PROTECT IN WAR?, Volume I, Outline of International Humanitarian Law, ICRC, 3rd edition, 2011, σελ. 4

⁹ ΜΑΡΟΥΔΑ, Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, Νόμοι και έθιμα πολέμου, Κατοχή, Αντιμετώπιση παραβιάσεων, *supra* σελ. 27

¹⁰ ROBINSON Paul, Military Honour and the Conduct of War, Routledge’s - Taylor & Francis, 2006, σελ. 16

¹¹ RUSSELL Frederick, The Just War in the Middle Ages, Cambridge University Press, 1997, σελ. 55

¹² NEFF Stephen, WAR AND THE LAW OF NATIONS, Cambridge University Press, 2005, σελ. 52

το βάρος απόδειξης της αναγκαιότητας¹³ της χρήσης βίας και την υποχρέωση τήρησης ορισμένων κανόνων (*jus in bello*), αναβαθμίζοντας τον μεσαιωνικό ιπποτισμό¹⁴ σε πρόδρομο του σημερινού ανθρωπιστικού δικαίου, ενώ κατά τον σπουδαίο, πολυπράγμων και ανθρωπιστή Grotius υπάρχουν τρεις αιτίες πολέμου: “Defence”, “Recovery”, “Punishment”.¹⁵

Εν συνεχεία, η ένταση και η ωμότητα του αμερικανικού Εμφυλίου πολέμου (1861 - 1865) ανέδειξαν την ανάγκη κωδικοποίησης¹⁶ του τρόπου και των μέσων διεξαγωγής του. Ο γερμανός νομικός Lieber συνέταξε το 1863 τον Lieber Code, ή αλλιώς General Order No. 100, την πρώτη ουσιαστική κωδικοποίηση κανόνων ανθρωπιστικού χαρακτήρα που διέπουν τον πόλεμο στην ξηρά.¹⁷

Το ανωτέρω κείμενο αποτέλεσε το 1874 τη βάση του Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War¹⁸, ή συντομα Brussels Project¹⁹, ουσιαστικά μια σύνοψη των παραδεδεγμένων κανόνων διεξαγωγής πολέμου²⁰. Το Brussels Project δεν εφαρμόστηκε ποτέ στην πράξη, επηρέασε, ωστόσο με τη σειρά του τις Ειρηνευτικές Διασκέψεις που ακολούθησαν στη Χάγη το 1899 και το 1907 (the Hague Conventions), οι οποίες αν και δεν αποτελούσαν δεσμευτικό κείμενο, η συμβολή τους θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντική. Χαρακτηριστικά, και οι δυο διασκέψεις²¹ αφορούσαν στην κωδικοποίηση του δικαίου του πολέμου στην ξηρά και των εγκλημάτων πολέμου. Μεταξύ άλλων, περιλαμβανόταν η διαιτησία ως μέσον εξεύρεσης λύσης ανάμεσα στα κράτη, συμβάλλοντας, κατ’ αυτόν τον τρόπο, το 1899 στην ίδρυση του Μόνιμου Διαιτητικού Δικαστηρίου (Permanent Court of Arbitration)²² με έδρα τη Χάγη.

Τα ανωτέρω κείμενα, δυστυχώς, δεν στάθηκαν ικανά να αποτρέψουν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος, αφήνοντας πίσω του εκατομμύρια θύματα, τραυματίες, ορφανά, υλικές φθορές κ.α., έληξε το 1919 με τη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Η εν λόγω συνθήκη, μεταξύ

¹³ “conduct of hostilities on a single principle: necessity”, *Ibid.* σελ. 71, 73

¹⁴ *Ibid.* σελ. 73

¹⁵ GROTIUS Hugo, Rights of War and Peace. Books 1-3 (3 Vol. Set), Tuck Richard (Editor), Liberty Fund Inc., σελ 395

¹⁶ GARNER James, Military Law Review Vol. 27, Headquarters, Department of The Army, 1965, σελ. 4

¹⁷ *Ibid.* σελ. 5

¹⁸ Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War, Brussels, 27 August 1874

¹⁹ GARNER *supra* σελ. 2

²⁰ NEFF *supra* σελ. 186 - 187

²¹ HAYASHI Nobuo, The Role and Importance of The Hague Conferences: A Historical Perspective, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2017

²² *Ibid.* σελ. 6

άλλων, εισάγει μία παγκόσμια καινοτομία: τη σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών (εφεξής ΚτΕ).

Εν συνεχεία, το 1928 αποτελεί χρονιά ορόσημο για την καταδίκη του πολέμου. Συγκεκριμένα, τα συμβαλλόμενα κράτη του Συμφώνου Kellogg - Briand²³ αποκήρυξαν την προσφυγή σε πόλεμο ως μέσον επίλυσης διαφορών και συμφώνησαν στην ειρηνική επίλυση αυτών. Ωστόσο, το Σύμφωνο καταδικάστηκε σε αποτυχία. Κατά κύριο λόγο επειδή η μη ενσωμάτωση του στο καταστατικό της ΚτΕ το αδρανοποίησε.

Επιπλέον, το Σύμφωνο Kellogg - Briand καταπατήθηκε πολλάκις: το 1931 με την εισβολή της Ιαπωνίας στη Μαντζουρία, το 1935 με την εισβολή της Ιταλίας στην Αβησσυνία, το 1939 με την από κοινού εισβολή της Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης στην Πολωνία, ξανά το 1939 με τη Σοβιετική εισβολή στην Φινλανδία.

Βέβαια, το 1938, στα πρόθυρα της κήρυξης του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου το Σύμφωνο απαρτιζόταν από 63 μέλη, συμπεριλαμβανομένων τη Γερμανία και τις ΗΠΑ, καθιστώντας το ως Σύμφωνο με τα περισσότερα μέλη της περιόδου. Πολλες αρχές του ενέπνευσαν τις συζητήσεις για τη δημιουργία του καταστατικού χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (εφεξής ΧΗΕ) και τελικά ενσωματώθηκαν σε αυτόν. Τέλος, παρά το γεγονός ότι η παραβίαση του Συμφώνου δεν επέσυρε κάποια ποινική ευθύνη²⁴, ούτε ατομική, αλλά ούτε και προς τα κράτη, αξιοποιήθηκε στις δίκες της Νυρεμβέργης και του Τόκιο ως νομική βάση.

Την ανωτέρω ιστορική και νομική πορεία παρακολουθεί η ίδρυση και η επέκταση του Διεθνούς Κινήματος του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου. Συγκεκριμένα, το 1863 ιδρύθηκε από τον Henry Dunant η “International Committee for Relief to the Wounded”, πρόδρομος του Διεθνούς Κινήματος του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου. Ο ίδιος, επηρεασμένος από την προσωπική του εμπειρία στη μάχη του Σολφερίνο το 1859, οπότε και βοηθούσε τραυματισμένους στρατιώτες, άρχισε να ασκεί πίεση σε πολιτικούς ηγέτες να πάρουν πρωτοβουλίες ως προς τη διευθέτηση ζητημάτων αναφορικά με την προστασία των θυμάτων του πολέμου.²⁵

Παράλληλα, έγινε επιτακτική η ανάγκη στοιχειοθέτησης διατάξεων για την προστασία των θυμάτων και αιχμαλώτων πολέμου. Οι Συμβάσεις της Γενεύης (Geneva Conventions), μια

²³ DINSTEN Yoram, War, Aggression and Self-Defence, 4th Edition, Cambridge University Press, 2005, σελ. 83 - 84

²⁴ WELLER Marc, The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law, Oxford University Press, 2015, σελ. 535

²⁵ άρθρο “From the battle of Solferino to the eve of the First World War”, 28-12-2004, INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS

σειρά διεθνών συνθηκών ανθρωπιστικού χαρακτήρα που συνήφθησαν στη Γενεύη μεταξύ 1864 και 1949 και αποσκοπούσαν στη μείωση των επιπτώσεων του πολέμου.²⁶ Μάλιστα, η ωμότητα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησε το 1949 στην επικαιροποίηση των υφισταμένων κανόνων και την κωδικοποίηση νέων σε 4 Συμβάσεις και τα 3 πρόσθετα Πρωτόκολλα.

Αναλυτικότερα, οι Συμβάσεις είναι²⁷:

- Πρώτη Σύμβαση της Γενεύης για τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών και των ασθενών στις ένοπλες δυνάμεις που βρίσκονται σε εκστρατεία, 1864
- Δεύτερη Σύμβαση της Γενεύης για τη βελτίωση της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των ενόπλων δυνάμεων που βρίσκονται στη θάλασσα, 1906
- Τρίτη Σύμβαση της Γενεύης για τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου, 1929
- Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης για την προστασία των πολιτών σε καιρό πολέμου, 1949

Οι διατάξεις των Συμβάσεων του 1949 συμπληρώνονται με 3 πρόσθετα πρωτόκολλα²⁸:

- Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο I (1977) για την προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συγκρούσεων
- Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο II (1977) για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων
- Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο III (2005) για την υιοθέτηση ενός Πρόσθετου Διακριτικού Εμβλήματος, και συγκεκριμένα ένα εναλλακτικό σύμβολο για τις χώρες που αμφισβητούν τα υπάρχοντα σύμβολα του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου.

Συνοψίζοντας, οι περισσότερες διατάξεις του ΔΑΔ αντανακλούν έθιμο. Ο ρόλος του εθίμου είναι σημαντικός, ιδίως, για την κάλυψη νομικών κενών του συμβατικού δικαίου.

1.3. Ποιοι δεσμεύονται από τις διατάξεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου;

Το νομικό πλαίσιο του ΔΑΔ δεσμεύει καταρχήν τα εμπλεκόμενα σε μία σύρραξη κράτη, αλλά και τρίτα κράτη, τα συμβαλλόμενα στις Συμβάσεις της Γενεύης 1949. Επιπλέον, δεσμεύει μη κρατικούς δρώντες ως μέρη στη σύρραξη, όπως για παράδειγμα αντάρτες,

²⁶ SHAW Malcolm, Geneva Conventions, Encyclopædia Britannica, 30.11.2021

²⁷ *Ibid.*

²⁸ πληροφορίες από την ιστοσελίδα του Τομέας Σαμαρειτών, Διασωστών & Ναυαγοσωστών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, https://www.samarites.gr/?section=1071&language=el_GR

εθνικοαπελευθερωτικά ή αλλά ένοπλα κινήματα και διεθνείς οργανισμούς. Ακόμη οφείλουν να τηρούν τις επιταγές του ΔΑΔ οι άλλες οργανώσεις ή διεθνή όργανα που αναλαμβάνουν ευθύνες αναφορικά με την ανθρωπιστική δράση, όπως είναι τα Ηνωμένα Έθνη και ο Ερυθρός Σταυρός, καθώς και άλλες περιφερειακές οργανώσεις όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, το ΝΑΤΟ, ή ΜΚΟ.²⁹

Σε εθνικό επίπεδο τα κράτη είναι υποχρεωμένα να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν το ΔΑΔ, τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων. Έχουν, μάλιστα, υποχρέωση να εισάγουν και να μεταλαμπαδεύσουν τους κανόνες του ΔΑΔ τόσο στις ένοπλες δυνάμεις, όσο και το ευρύ κοινό, αλλά και να θεσπίζουν νόμους που ποινικοποιούν τυχόν παράβαση, με ανάλογες προβλεπόμενες τιμωρίες. Τα κράτη έχουν, ακόμη, υποχρέωση κατά την κατασκευή ή αγορά όπλων να λαμβάνουν υπόψη όλα τα ανωτέρω, καθώς και να θεσπίζουν νόμους που προστατεύουν τα σύμβολα του Ερυθρού Σταυρού και της Ερυθράς Ημισελήνου.³⁰

Τα ανωτέρω συνοψίζονται στο κοινό άρθρο 1 της Σύμβασης της Γενεύης 1949 που εφαρμόζεται *erga omnes*³¹: “*The High Contracting Parties undertake to respect and to ensure respect for the present Convention in all circumstances.*”

2. Παραβιάσεις Ανθρωπιστικού Δικαίου και συνέπειες

2.1. Διεθνής Ευθύνη των κρατών από διεθνώς παράνομες πράξεις

Σχεδόν μισό αιώνα, μέχρι το 2001, χρειάστηκε να εργαστεί η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου για την κωδικοποίηση της Διεθνούς Ευθύνης των Κρατών. Το αποτέλεσμα ήταν το «Σχέδιο άρθρων για την ευθύνη των κρατών από διεθνώς παράνομες πράξεις» (εφεξής Responsibility of States 2001)³², το οποίο υιοθέτησε η Γενική Συνέλευση, προσαρτώντας το στο Παράρτημα της Απόφασης υπ’ αριθμ. 56/83 της 12ης Δεκεμβρίου 2001 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Ωστόσο, δεν αποτελεί συνθήκη, αλλά τα δικαστήρια μνημονεύουν τα εν λόγω άρθρα ως εθιμικό δικαίο³³. Τέλος, συνοψίζουν δευτερογενείς κανόνες (άρθ. 1

²⁹ ΜΑΡΟΥΔΑ, Περί του ανθρωπιστικού χώρου στον 21ο αιώνα - Ανάλυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση, *supra* σελ. 116

³⁰ *Ibid.* σελ. 116 - 117

³¹ *Ibid.* σελ. 117

³² Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, International Law Commission, annexed to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001

³³ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος - ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ Κωνσταντίνος, Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ 52

Responsibility of States 2001), καθώς ρυθμίζουν έννομες σχέσεις κρατών, κατόπιν παραβίασης πρωτογενούς κανόνα, αντιθέτως ο πρωτογενής κανόνας γεννά υποχρέωση (π.χ. 2§4 XHE - απαγόρευση χρήσης βίας).

Συγκεκριμένα, μία διεθνώς παράνομη πράξη γεννά και την παράλληλη διεθνή ευθύνη του κράτους - παραβάτη. Η πράξη (άρθ. 2 Responsibility of States 2001) μπορεί να είναι είτε ενέργεια είτε παράλειψη (Υπόθ. Στενού Κέρκυρας 1949) και να παραβιάζει τόσο συμβατική όσο και εθιμική υποχρέωση. Η ευθύνη δύναται να καταλογιστεί σε όλα τα όργανα του κράτους, de jure και de facto (άρθ. 4 - 11 Responsibility of States 2001).

Τρόπος υπερπήδησης αυτού του νομικού εμποδίου υπήρξε η σύσταση ειδικών δικαστηρίων. Ουσιαστικά, τη δράση των εθνικών δικαστηρίων ήρθε να συμπληρώσει όχι μόνο το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, αλλά και η ίδρυση των δύο ad hoc δικαστηρίων, το πρώτο αναφορικά με τα εγκλήματα που τελέστηκαν στην πρώην Γιουγκοσλαβία, και το δεύτερο σχετικά τη γενοκτονία στη Ρουάντα. Τα δύο ad hoc αυτά δικαστήρια έφεραν στο εδώλιο άτομα προκειμένου αυτά να λογοδοτήσουν και να δικαστούν για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ. Μάλιστα, μέσα από τα άρθρα 24 παρ. 3 του International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) Statute και 23 παρ. 3 του International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) Statute εκφράζεται πως εκτός από φυλάκιση, η έδρα μπορεί να υποχρεώσει την επιστροφή ακίνητης περιουσίας ή αγαθών που αποκτήθηκαν παράνομα.³⁴

2.2. Επανόρθωση για παραβιάσεις Ανθρωπιστικού Δικαίου

Στο Chapter II του Responsibility of States 2001 κωδικοποιείται η έννομη συνέπεια που πηγάζει από την παραβίαση, ήτοι η υποχρέωση επανόρθωσης. Στην Υπόθεση Εργοστασίου Chorzów (1928), το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης έκανε ξεκάθαρο ότι: *“The essential principle contained in the actual notion of an illegal act—a principle which seems to be established by international practice and in particular by the decisions of arbitral tribunals—is that reparation must, as far as possible, wipe out all the consequences of the*

³⁴ VAN DER POL Ruth, Article 75 of the Rome Statute: Reparations and Their Implementation in the Dutch Legal System, Netherlands International Law Review (IF), 211–232, 2020, σελ. 212

illegal act and reestablish the situation which would, in all probability, have existed if that act had not been committed.”³⁵

Επί προσθέτω, η μορφή επανόρθωσης, γενικά και στην προκειμένη περίπτωση αναφορικά με τις παραβιάσεις του ΔΑΔ, δύναται να λάβει τρεις μορφές, είτε συνδυαστικά, είτε μεμονωμένα³⁵: αποκατάσταση, αποζημίωση, ικανοποίηση:

α) Η αποκατάσταση³⁷ αποσκοπεί στην επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, δηλαδή σε αυτήν πριν από τη διάπραξη της παράνομης πράξης. Ένα γνωστό ιστορικό παράδειγμα αποτελεί η συμφωνία των Παρισίων (1946) για τις οφειλόμενες επανορθώσεις από τη Γερμανία. Η έννοια της αποκατάστασης αφορά την απελευθέρωση κρατουμένων, την επιστροφή προσφύγων, τον επαναπατρισμό αιχμαλώτων κ.α.³⁸

Οι δυο προϋποθέσεις της δυνατότητας αξιοποίησης της παρούσας μορφής επανόρθωσης είναι, όπως ζητά το άρθρο 35 Responsibility of States 2001, αφενός να μην είναι αδύνατη η αποκατάσταση στην πράξη και αφετέρου να μην συνεπάγεται υπερβολική επιβάρυνση σε σχέση με το όφελος που προκύπτει από την αποκατάσταση συγκριτικά με αυτό της αποζημίωσης.

Όροι σχετικοί με την αποκατάσταση περιουσιών περιέχονται σε συμφωνίες ειρήνης. Η Συμφωνία Dayton, η συμφωνία κατά την οποία λήγει ο πόλεμος στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, συνέστησε μία ειδική Επιτροπή μετατοπισμένων προσώπων και προσφύγων που τους δίνει το δικαίωμα να προβάλλουν αξιώσεων για τις περιουσίες τους.³⁹

Πρόβλεψη μερικής αποκατάστασης υπήρχε και στο Σχέδιο Ανάν (2002 - 2004), ένα εκ των προτεινόμενων σχεδίων εξεύρεσης λύσης στο ευρύτερο ζήτημα του Κυπριακού, με απώτερο σκοπό να καταστεί «παγκοσμιοποιημένο πρότυπο κρατικής οργάνωσης για

³⁵ Factory at Chorzów (Merits), Permanent Court of International Justice, PCIJ Series A. No 17, 08.02.1927

³⁶ άρθρο 33, Responsibility of States 2001

³⁷ “A State responsible for an internationally wrongful act is under an obligation to make restitution, that is, to re-establish the situation which existed before the wrongful act was committed, provided and to the extent that restitution:

(a) is not materially impossible;

(b) does not involve a burden out of all proportion to the benefit deriving from restitution instead of compensation”, άρθρο 35, Ibid.

³⁸ ΜΑΡΟΥΔΑ Μαρία – Ντανιέλλα, Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου-η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση, Σάκκουλας Αντ. Ν., 2006, σελ. 382 - 383

³⁹ Ibid. σελ. 384 και “The Commission shall receive and decide any claims for real property in Bosnia and Herzegovina, where the property has not voluntarily been sold or otherwise transferred since April 1, 1992, and where the claimant does not now enjoy possession of that property. Claims may be for return of the property or for just compensation in lieu of return.” Article XI, Mandate, Dayton Agreement, 24 November 1995: Bosnia and Herzegovina

πολυεθνικές κοινωνίες που εξέρχονται από συγκρούσεις»⁴⁰. Συγκεκριμένα, το Σχέδιο Ανάν περιείχε ρυθμίσεις δισκελούς αποκατάστασης των ζημιών του 1974, δηλαδή αφενός την επιστροφή προσφύγων στην γενέτειρά τους και αφετέρου την καταβολή των περιουσιών τους, βέβαια σε κάποιες περιπτώσεις ετέθη το ζήτημα μόνον της υλική αποζημίωσης.⁴¹

β) Η αποζημίωση προβλέπεται για τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η αποκατάσταση δεν είναι εφικτή. Γίνεται αντιληπτή η προτεραιότητα της αποκατάστασης, ως μορφή επανόρθωσης έναντι της αποζημίωσης, η οποία μάλιστα αφορά σε ζημίες αποτιμητές σε χρήμα⁴².

Στο Διεθνές Δίκαιο η αποζημίωση προβλέπεται σε πληθώρα κειμένων. Επί παραδείγματι, άρθρο 41 του Κανονισμού της Σύμβασης Χάγης του 1907⁴³, άρθρο 91 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977, άρθρο 19 του UN Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance⁴⁴, άρθρο 5 παρ. 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁴⁵.

Από αρχαιωτάτων χρόνων υπήρχε η ιδέα καταβολής αποζημίωσης του ηττημένου, ως μορφή επανόρθωσης. Μάλιστα, μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η αποζημίωση αυτή αποκαλούνταν πολεμική επανόρθωση. Οι τρομακτικές συνέπειες του Μεγάλου Πολέμου οδήγησαν και στην ανάγκη εξεύρεση ενός «φταίχτη». Με τον όρο “Kriegsschuldfrage”, ήτοι η ερώτηση περί υπαιτιότητας του πολέμου, αποδόθηκε η ευθύνη στη Γερμανία μέσω του περίφημου άρθρου 231⁴⁶, ενώ με τη διάταξη 232 της Συνθήκης των Βερσαλλιών η Γερμανία

⁴⁰ ΣΥΡΙΓΟΣ Άγγελος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, 2015, σελ. 630

⁴¹ *Ibid.* 628 - 630

⁴² “The State responsible for an internationally wrongful act is under an obligation to compensate for the damage caused thereby, insofar as such damage is not made good by restitution.”, άρθρο 36, Responsibility of States 2001

⁴³ “A violation of the terms of the armistice by private persons acting on their own initiative only entitles the injured party to demand the punishment of the offenders or, if necessary, compensation for the losses sustained.”, άρθρο 41, International Conferences (The Hague), Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land, 18 October 1907

⁴⁴ “The victims of acts of enforced disappearance and their family shall obtain redress and shall have the right to adequate compensation, including the means for as complete a rehabilitation as possible. In the event of the death of the victim as a result of an act of enforced disappearance, their dependents shall also be entitled to compensation”, άρθρο 19, Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance, Adopted by General Assembly resolution 47/133 of 18 December 1992

⁴⁵ «Παν πρόσωπον θύμα συλλήψεως ή κρατήσεως υπό συνθήκας αντιθέτους προς τας ανωτέρω διατάξεις, έχει δικαίωμα επανορθώσεως.» άρθρο 5 § 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

⁴⁶ “The Allied and Associated Governments affirm and Germany accepts the responsibility of Germany and her allies for causing all the loss and damage to which the Allied and Associated Governments and their

κατέστη υπόχρεη να καταβάλει αποζημίωση *“for all damage done to the civilian population of the Allied and Associated Powers and to their property during the period of the belligerency of each as an Allied or Associated Power against Germany by such aggression by land, by sea and from the air”*⁴⁷. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 233⁴⁸ της Συνθήκης των Βερσαλλιών συστάθηκε μία Διασυμμαχική Επιτροπή αρμόδια για τον καθορισμό του ύψους της ζημίας.

Ουσιαστικά ακολουθείται ο συλλογισμός ότι η καταβολή αποζημίωσης προέρχεται από την Πολιτεία, η οποία κατά άδικο τρόπο διεξήγαγε πόλεμο. Αυτή η σκέψη κωδικοποιείται στο άρθρο 3 της Σύμβασης της Χάγης του 1907: *“A belligerent party which violates the provisions of the said Regulations shall, if the case demands, be liable to pay compensation. It shall be responsible for all acts committed by persons forming part of its armed forces.”*⁴⁹

Η έλλειψη πόρων των ηττημένων αλλάζει, ωστόσο, ουσιαστικά το σκηνικό αναφορικά με τις επανορθώσεις. Σχετικές ρυθμίσεις προβλεπόταν και σε δύο συνθήκες ειρήνης που άπτονται ελληνικών συμφερόντων, αυτή του Νεϊγύ και αυτή των Σεβρών. Συγκεκριμένα, η συνθήκη του Νεϊγύ (1919), η οποία υπεγράφη ανάμεσα στις νικήτριες δυνάμεις του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και τη Βουλγαρία, μεταξύ άλλων, προέβλεπε και διατάξεις αναφορικά με τις πολεμικές επανορθώσεις: η Βουλγαρία υποχρεώθηκε να καταβάλει στους Συμμάχους επανόρθωση ύψους 2.250.000 χρυσών φράγκων.⁵⁰ Στη Συνθήκη των Σεβρών (1920), η οποία δεν εφαρμόστηκε ποτέ, μεταξύ των διατάξεων που ευνοούσαν την Ελληνική πλευρά, περιλαμβάνονταν και ρυθμίσεις σχετικά με την υποχρέωση της Τουρκίας να καταβάλει

nationals have been subjected as a consequence of the war imposed upon them by the aggression of Germany and her allies.”, άρθρο 231, Treaty of Versailles, 1919

⁴⁷ άρθρο 232 παρ. 2, Treaty of Versailles, 1919

⁴⁸ *“The amount of the above damage for which compensation is to be made by Germany shall be determined by an Inter-Allied Commission, to be called the Reparation Commission and constituted in the form and with the powers set forth hereunder and in Annexes II to VII inclusive hereto.*

This Commission shall consider the claims and give to the German Government a just opportunity to be heard. The findings of the Commission as to the amount of damage defined as above shall be concluded and notified to the German Government on or before May 1, 1921, as representing the extent of that Government's obligations. The Commission shall concurrently draw up a schedule of payments prescribing the time and manner for securing and discharging the entire obligation within a period of thirty years from May 1, 1921. If, however, within the period mentioned, Germany fails to discharge her obligations, any balance remaining unpaid may, within the discretion of the Commission, be postponed for settlement in subsequent years, or may be handled otherwise in such manner as the Allied and Associated Governments, acting in accordance with the procedure laid down in this Part of the present Treaty, shall determine.”, άρθρο 231, Treaty of Versailles, 1919

⁴⁹ άρθρο 3, International Conferences (The Hague), Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land, 18 October 1907

⁵⁰ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ Θεόδωρος, Διπλωματική Ιστορία τριών αιώνων, Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919), Τόμος Β, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2004, σελ. 570

χρηματικές αποζημιώσεις για απώλειες και ζημιές που υπέστησαν οι πολίτες των Συμμαχικών κρατών (άρθρο 235 της Συνθήκη των Σεβρών).

Ωστόσο, η συνθήκη των Σεβρών αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη της Λωζάννης. Η Τουρκία εμφανίζεται εκείνη τη χρονική στιγμή ως η νικήτρια δύναμη και αλλάζει τους επιβαρυντικούς προς εκείνη όρους της προηγούμενης συνθήκης. Η εν λόγω συνθήκη προβλέπει στα άρθρα 46 - 63 τους δημοσιονομικούς και στα άρθρα 64 - 70 τους οικονομικούς όρους.⁵¹ Συγκεκριμένα, τα άρθρα 58 και 59 αφορούν την Ελλάδα και, μάλιστα, κατά το άρθρο 59, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να καταβάλει επανορθώσεις σχετικά με τις ζημιές που τα στρατεύματά της προκάλεσαν στην Ανατολία.

Επιπλέον, τον Ιούλιο του 1945 υποβάλλεται από τις ΗΠΑ μία λίστα με 13 χώρες που έπρεπε να λάβουν αποζημίωση. Τους τελευταίους μήνες του 1945, κατά τη Διάσκεψη του Παρισιού που οδήγησε στην Συμφωνία του Παρισιού, κλήθηκαν οι ενδιαφερόμενες προς αποζημίωση χώρες να παρουσιάσουν τα δεδομένα τους. Αυτά ομαδοποιήθηκαν σε πέντε κύριες κατηγορίες αποζημιώσεων. Στις αιτούμενες χώρες προς αποζημίωση συμπεριλήφθηκε και η Ελλάδα. Οι Δυτικοί Σύμμαχοι υποτάχθηκαν στις 3 μεγάλες δυνάμεις (ΗΠΑ, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία) και κυρίως στις ΗΠΑ, οι οποίες δεν άσκησαν ίση μεταχείριση μεταξύ των εναγόντων. Η άνιση μεταχείριση εκδηλώθηκε ξεκάθαρα στο IARA (InterAllied Reparations Agency). Όπως ήταν αναμενόμενο υποβιβάστηκαν οι μικρότερες χώρες. Γεγονός που οδήγησε αρχικά στην απογοήτευση και μετέπειτα στην προσδοκία των αποζημιώσεων. Τα περιουσιακά στοιχεία μοιράστηκαν σε χώρες των δυνάμεων και σε ουδέτερες, όπως η Ελβετία⁵².

Μία άλλη πτυχή της έννοιας τη αποζημίωσης διακρίνεται στην Υπόθεση Rainbow Warrior, ανάμεσα στη Νέα Ζηλανδία και τη Γαλλία. Η διαιτητική απόφαση του 1990 υπογραμμίζει ότι «μπορεί να επιδικαστεί η καταβολή χρηματικής αποζημίωσης για τη παραβίαση διεθνών υποχρεώσεων, η οποία έχει ως συνέπεια, όπως εν προκειμένω, σοβαρή ηθική και νομική ζημία, αν και δεν υφίσταται υλική ζημία».⁵³

Επί του παρόντος, η έννοια της αποζημίωσης έχει υποστηριχθεί στον πολιτικό λόγο, ιδίως για τις περιπτώσεις που αφορούν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τις οφειλόμενες από τη Γερμανία πολεμικές επανορθώσεις.

⁵¹ Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης, 24.07.1923

⁵² BUXBAUM Richard, A Legal History of International Reparations, Berkeley Journal of International Law, 2006

⁵³ Rainbow Warrior Case, Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the inter-pretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair, 30.04.1990, Reports of International Arbitral Awards, παρ. 118

γ) Η ικανοποίηση στοιχειοθετείται στο άρθρο 37 Responsibility of States 2001. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση που δεν είναι εφικτή ούτε η αποκατάσταση, αλλά ούτε και η αποζημίωση, το κράτος υποχρεούται να προβεί σε σχετική ικανοποίηση του παθόντος.⁵⁴ Η ικανοποίηση του άρθρου 37 συνίσταται στην αναγνώριση της παραβίασης, την έκφραση λύπης, την επίσημη συγγνώμη κ.α.⁵⁵

Συνάγεται, επομένως, ότι η ικανοποίηση αφορά κυρίως σε ζημιές οι οποίες δεν είναι υλικές, αλλά σημασία έχει η αντίληψη της ευθύνης για την πρόκληση πολύ σοβαρών εγκλημάτων, όπως τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή αυτό της γενοκτονίας. Ο κύριος στόχος του συγκεκριμένου μέτρου δεν είναι τόσο αντιστάθμιση της ζημίας, όσο η αποτροπή νέας, αντίστοιχης παραβίασης, αλλά και ο παραδειγματισμός της πολιτείας.⁵⁶ Τέλος, η ικανοποίηση οφείλει να είναι ανάλογη προς την προκληθείσα ζημία και σε καμία περίπτωση δεν δύναται να έχει ταπεινωτική χροιά κατά του κράτους που φέρει την ευθύνη.⁵⁷

⁵⁴ άρθρο 37§1, Responsibility of States 2001

⁵⁵ άρθρο 37§2, *Ibid.*

⁵⁶ ΠΕΡΡΑΚΗΣ *supra* 45

⁵⁷ άρθρο 37§3, Responsibility of States 2001

Μέρος Β'

Η θέση του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και οι δυνατότητες/προοπτικές του ατόμου στη διεκδίκηση επανορθώσεων

3. Ανθρωπιστικό Δίκαιο και Δικαιώματα Ανθρώπου

Αρχικά, πρέπει να καταστή σαφές ότι το ΔΑΔ και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου είναι δύο διαφορετικοί κλάδοι δικαίου, έχουν διαφορετικές πηγές και ρυθμίζουν διαφορετικές περιστάσεις. Αν και μοιάζουν στον πυρήνα τους, καθώς και οι δύο αυτοί κλάδοι του Διεθνούς Δικαίου αποσκοπούν στην προστασία της ανθρώπινης ύπαρξης και αξιοπρέπειας, καθώς και στο περιορισμό της βίας κατά του ατόμου, είναι διακριτοί με συχνή συμπληρωματική εφαρμογή στην πράξη.⁵⁸

Συγκεκριμένα, το ΔΑΔ ισχύει σε περιόδους ενόπλων συγκρούσεων. Πρωταρχικός στόχος του ΔΑΔ είναι η διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών μαχητών, αιχμαλώτων πολέμου και αμάχων. Από την άλλη πλευρά, το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ισχύει σε περιόδους ειρήνης ή πολέμου, αλλά ασχολείται κατά κύριο λόγο με την προστασία των ανθρώπων από κυβερνητικές παραβιάσεις των διεθνώς αναγνωρισμένων ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων τους (κάθετη σχέση κράτους - υποκειμένου).

Πληθώρα κειμένων του ΟΗΕ σχετίζονται με την προστασία των ατόμων γενικά και κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων ειδικά. Πρωτίστως, Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής UDHR) προστατεύει εν γένει τον άνθρωπο, την αξιοπρέπειά του (άρθρο 1 UDHR), την υγεία του (άρθρο 25 UDHR), ενώ παράλληλα εισάγει την απαγόρευση βασανιστηρίων (άρθρο 5 UDHR) και κάθε είδους διακρίσεων (άρθρο 2 UDHR).

Η UDHR εφαρμόζεται τόσο σε καιρό ειρήνης, όσο και κατά την περίοδο ενόπλων συγκρούσεων. Ανεξαρτήτως του μη δεσμευτικού της χαρακτήρα, γίνεται ευρέως αποδεκτή και εμφανίζει τα ίδια χαρακτηριστικά παγκοσμίως⁵⁹. Ο ορισμός που έχει επικρατήσει μάλιστα είναι:

⁵⁸ ΜΑΡΟΥΔΑ Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, Νόμοι και έθιμα πολέμου, Κατοχή, Αντιμετώπιση παραβιάσεων, *supra* σελ. 41

⁵⁹ MILANOVIC Marko, *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties_ Law, Principles, and Policy*, Oxford University Press 2011, 55 - 57

“All human rights are universal, indivisible and interdependent and interrelated. The international community must treat human rights globally in a fair and equal manner, on the same footing, and with the same emphasis. While the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, it is the duty of States, regardless of their political, economic and cultural systems, to promote and protect all human rights and fundamental freedoms.”⁶⁰

Τι συμβαίνει, όμως, όταν συντρέχει παραβίαση πράξεων του ΔΑΔ με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) ή την Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου; Σε περιφερειακό επίπεδο και συγκεκριμένα στην Ευρώπη, την Αμερική και την Αφρική υπάρχουν αντίστοιχα Δικαστήρια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ) αναγνωρίζει την εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε περιπτώσεις κατοχής (Τέταρτη διακρατική προσφυγή Κύπρος/Τουρκία 2001).⁶¹

Αναφορικά με το ζήτημα της επανόρθωσης, στον κλάδο του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επιτρέπεται η ατομική προσφυγή⁶². Χαρακτηριστικά, η ΕΣΔΑ όχι μόνο έχει δεσμευτική ισχύ, καθώς οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η συμμόρφωση προς αυτές συνεπάγεται τη λήψη μέτρων εκτέλεσης από τα διάδικα μέρη (46§2 ΕΣΔΑ επιτροπή Υπουργών), αλλά προβλέπει και τη δίκαιη ικανοποίηση του θύματος: *«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»⁶³*

Η δίκαιη ικανοποίηση του Άρθρου 41, (“just” στο αγγλικό κείμενο, “equitable” στο γαλλικό) επιδικάζεται κατόπιν υπολογισμού διαφόρων περιστάσεων όπως την υλική ζημία, την ηθική βλάβη και τα δικαστικά έξοδα και τις σχετικές δαπάνες. Ακόμη και η διαπίστωση προσβολής δικαιωμάτων αποτελεί δίκαιη ικανοποίηση.⁶⁴ Τέλος, στην υπόθεση Τιτίνας Λοϊζίδου το κεντρικό ζήτημα εντοπίστηκε σε ένα εκ των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων της ΕΣΔΑ.

⁶⁰ § 5, Vienna Declaration and Programme of Action, adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25.06.1993

⁶¹ ΜΑΡΟΥΔΑ Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, Νόμοι και έθιμα πολέμου, Κατοχή, Αντιμετώπιση παραβιάσεων, *supra* σελ. 41

⁶² ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, Το Ζήτημα των Γερμανικών Πολεμικών Επανορθώσεων στην Ελλάδα, Διεθνείς και εθνικές διαστάσεις, Ι. Σιδέρης Εκδόσεις, 2012, σελ. 24

⁶³ άρθρο 41 ΕΣΔΑ

⁶⁴ European Court of Human Rights, Πρακτικός Οδηγός, Αιτήματα Δίκαιης Ικανοποίησης

Χαρακτηριστικά, στο Άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ κατοχυρώνεται η προστασία του δικαιώματος στην ιδιοκτησία.⁶⁵

Περαιτέρω, αναφορικά με ζητήματα ετεροδικίας, το ΕΔΔΑ έχει κληθεί να εξετάσει την εμάρφωση της εν λόγω αρχής στις υποθέσεις *Al-Adsani* κατά Ηνωμένου Βασιλείου⁶⁶ και *McElhinney* κατά Ιρλανδίας⁶⁷. Οι υποθέσεις αυτές είναι χαρακτηριστικές για τη στάση του ΕΔΔΑ σε ζητήματα ετεροδικίας, καθώς η κατάφαση της αρχής της ετεροδικίας ψηφίστηκε οριακά. Διατυπώθηκαν όμως, σημαντικές αντίθετες απόψεις δημιουργώντας διάλογο αναφορικά με μελλοντικούς περιορισμούς της αρχής αυτής.

Χαρακτηριστικά, στην κοινή αντίθετη άποψή τους στην υπόθεση *Al-Adsani v. The United Kingdom* οι δικαστές *Mr Rozakis and Mr Caflisch joined by Mr Wildhaber, Mr Costa, Mr Cabral Barreto and Mrs Vajić*, μεταξύ άλλων, εξέφρασαν τη διαφωνία τους με την πλειοψηφία στη βάση της αδικαιολόγητης στέρησης του δικαιώματος του αιτούντος στην πρόσβαση στη βρετανική δικαιοσύνη. Τα βρετανικά δικαστήρια όφειλαν να εξετάσουν στην ουσία την αξίωση του *Al-Adsani* κατά του κράτους του Κουβέιτ σχετικά με τις καταγγελίες περί βασανιστηρίων. Υπογράμμισαν ακόμη, την ιεραρχική ανωτερότητα των κανόνων *jus cogens* στην πυραμίδα των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου, πόσο μάλλον συγκριτικά με την αρχή της ετεροδικίας⁶⁸.

⁶⁵ «Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας αυτού ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους. Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουσι το δικαίωμα παντός Κράτους όπως θέσθι εν ισχύϊ Νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίους προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων.» άρθρο 1, Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ

⁶⁶ Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 21.11.2001, *Al-Adsani v. The United Kingdom*, [GC] - 35763/97

⁶⁷ Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 21.11.2001, *McElhinney v. Ireland* [GC] - 31253/96

⁶⁸ Joint Dissenting Opinion of Judges Rozakis and Caflisch joined by Judges Wildhaber, Costa, Cabral Barreto and Vajić, Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 21.11.2001, *Al-Adsani v. The United Kingdom*, [GC] - 35763/97

4. Ο ρόλος, οι δυνατότητες και οι προοπτικές του ατόμου

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται κατά κύριο λόγο η έκθεση σκέψεων που περιστρέφονται γύρω από το ζήτημα και η αντίστοιχη ανάδειξη προβληματικών. Η βασική ερώτηση που διατρέχει τον κορμό του κεφαλαίου είναι: γιατί οι πολεμικές επανορθώσεις είναι τόσο σημαντικές για τα άτομα; Η απάντηση δεν είναι μονοδιάστατη, βέβαια από πρακτική σημασία συνοψίζεται στο γεγονός ότι ο άμαχος πληθυσμός, εξαιτίας μιας ένοπλης σύρραξης κατά πάσα πιθανότητα θα χάσει το «βίος του», το σπίτι του, την περιουσία του... Σίγουρα η πολεμική επανόρθωση δεν επαναφέρει τη ζωή τους στην προτέρα κατάσταση, αλλά τους επιτρέπει να έχουν μία δεύτερη ευκαιρία, να λάβουν την απαραίτητη ιατρική φροντίδα και να επιβιώσουν σε περίπτωση αδυναμίας να εργαστούν.⁶⁹

Ως επί το πλείστον, οι πολεμικές αποζημιώσεις αποτελούν διακρατική υπόθεση. Αυτό δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την πιθανότητα ένα άτομο να εγείρει αξιώσει αναφορικά με πολεμικές επανορθώσεις⁷⁰. Επιπλέον, σύμφωνα με τους γενικούς κανόνες της διπλωματικής προστασίας ένα κράτος δικαιούται να παραιτηθεί από το δικαίωμά του να διεκδικήσει πολεμικές επανορθώσεις, αποστερώντας τοιουτοτρόπως στους πολίτες το δικαίωμα να εναντιωθούν σε ένα ξένο κράτος⁷¹.

Το άτομο δύναται να προβάλλει αξίωση μόνο για τις περιπτώσεις που προβλέπεται ρητά.⁷² Ζητήματα επανορθώσεων γεννώνται την επαύριο ενόπλων συρράξεων και υπάρχει σχετικό νομικό πλαίσιο, άρθρο 3 του Κανονισμού στην Τετάρτη Σύμβαση της Χάγης 1907, ενώ παράλληλα σχετική πρόβλεψη υπάρχει και στον κλάδο Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναφορικά με την επανόρθωση των θυμάτων για παραβιάσεις του ΔΑΔ. Ενώ λοιπόν, η επανόρθωση θεωρείται κεκτημένη αρχή του Διεθνούς Δικαίου παρουσιάζει έλλειμμα ως προς τα νομικά μέσα ατομικής δράσης.⁷³

Στην ειρηνευτική διάσκεψη του Παρισιού, που ακολούθησε το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά τις έμμεσες διαπραγματεύσεις για τις αποζημιώσεις, δεν δόθηκε δικαίωμα

⁶⁹ GILLARD Emanuela-Chiara, Reparation for violations of international humanitarian law, *Revue Internationale*

De La Croix-Rouge/International Review of the Red Cross, 85(851), 529-553, 2003, σελ. 530

⁷⁰ SULLO Pietro, WYATT Julian, War Reparations, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEIL]*, September 2015, para. 38

⁷¹ *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment*, I.C.J. Reports 1970, p. 3

⁷² ΜΑΡΟΥΔΑ, Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου- η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση, *supra* σελ. 391

⁷³ ΠΕΡΡΑΚΗΣ *supra* σελ. 24

σχετικής διεκδίκησης στους ίδιους τους εκτοπισμένους. Το σκεπτικό ήταν οι αποζημιώσεις να δοθούν στα κράτη, τα οποία θα φρόντιζαν να διαμοιραστούν στα θύματα, αλλά η απευθείας αποζημίωση θυμάτων μεμονωμένα δεν ρυθμίστηκε.⁷⁴

Μία διαφορετική και ενδιαφέρουσα οπτική στο συγκεκριμένο θέμα αποτελεί ο τρόπος διευθέτησης των αξιώσεων από την ειρηνευτική συμφωνία μεταξύ Αιθιοπίας και Ερυθραίας, Δεκέμβριος 2000. Μεταξύ άλλων, συμφωνήθηκε η σύσταση μίας ουδέτερης Επιτροπής, η οποία θα ήταν αρμόδια να αποφασίσει, κατόπιν δεσμευτικής διαιτησίας, αναφορικά με αξιώσεις που ανέκυψαν μεταξύ των δύο κυβερνήσεων και μεταξύ ιδιωτικών οντοτήτων. Οι αξιώσεις αφορούσαν σε απώλειες, ζημίες ή τραυματισμούς που σχετίζονταν με την ένοπλη σύρραξη και προέκυψαν κατά παράβαση του ΔΑΔ ή εν γένει του Διεθνούς Δικαίου. Βέβαια, η σύσταση της εν λόγω Επιτροπής αποτελεί εξαίρεση και είναι ρητά αρμόδια για τη διευθέτηση αποζημιώσεων για παραβιάσεις ΔΑΔ.⁷⁵

Αντίστοιχη Επιτροπή είχε συσταθεί από τα Ηνωμένα Έθνη για τις ζημίες που προκάλεσε η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ το 1991 και η μετέπειτα κάτοχη. Συστάθηκε τότε ένα ειδικό ταμείο αρμόδιο για την επιδίκαση αποζημιώσεων στους δικαιούχους, οι οποίοι είναι κράτη, Διεθνείς Οργανισμοί και ιδιώτες των οποίων τα αιτήματα υποβλήθηκαν μέσω του Κράτους της ιθαγένειάς τους.⁷⁶

Το παράδοξο του ζητήματος είναι ότι τα πρόσωπα που προστατεύονται από τις διατάξεις ΔΑΔ δεν μπορούν να προσφύγουν ενώπιον κάποιας αρμόδιας αρχής για να αξιώσουν την εφαρμογή των διατάξεών του, ούτε να αξιώσουν επανόρθωση σε περίπτωση παραβίασης του. Δεν υπάρχουν τυπικά οι νομικές δυνατότητες, ούτε προβλέπονται μηχανισμοί ατομικής προσφυγής για παραβιάσεις του ΔΑΔ.⁷⁷

Η προβληματική αυτή έχει τις ρίζες της στην κλασική αντίληψη ότι φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του Διεθνούς Δικαίου αποτελεί το κράτος, το οποίο θεωρείται παραδοσιακά ως το βασικό υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου και οι δικαιούχοι μπορούν να αξιώσουν αποζημιώσεις μέσω του κράτους ιθαγένειας⁷⁸. Η λογική αυτή έχει περιοριστεί κατά πολύ την τελευταία περίοδο, καθώς διεθνείς οργανισμοί και άλλοι διεθνείς δρώντες αναλαμβάνουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διεθνή σκηνή. Από τεολογική σκοπιά, η σημασία της επανόρθωσης είναι διττή: αφενός η αποφυγή ατιμωρησίας και αφετέρου η

⁷⁴ BUXBAUM *supra* σελ. 335 - 336

⁷⁵ GILLARD *supra* σελ. 534

⁷⁶ ΠΕΡΡΑΚΗΣ *supra* σελ. 45

⁷⁷ *Ibid.* σελ. 42

⁷⁸ GILLARD *supra* σελ. 537

αποκατάσταση των θυμάτων. Βάσει του σκοπού αυτού, θα έβγαζε περισσότερο νόημα η εκχώρηση δυνατότητας στα άτομα να διεκδικήσουν επανορθώσεις, καθώς έτσι συντελείται η εκπλήρωση των στόχων του ΔΑΔ.

Το καταστατικό της Ρώμης του 1998, ήτοι του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (εφεξής ΔΠΔ), συστήνει στο άρθρο 75 ένα νομικό εργαλείο που προσιδιάζει σε αυτά του αστικού δικαίου, δίνοντας στα θύματα πρόσβαση να αξιώσουν αποζημίωση από τους δράστες ακόμη και των πιο ειδεχθών εγκλημάτων.⁷⁹ Συγκεκριμένα⁸⁰:

“1. The Court shall establish principles relating to reparations to, or in respect of, victims, including restitution, compensation and rehabilitation. On this basis, in its decision the Court may, either upon request or on its own motion in exceptional circumstances, determine the scope and extent of any damage, loss and injury to, or in respect of, victims and will state the principles on which it is acting. 2. The Court may make an order directly against a convicted person specifying appropriate reparations to, or in respect of, victims, including restitution, compensation and rehabilitation. Where appropriate, the Court may order that the award for reparations be made through the Trust Fund provided for in article 79.

3. Before making an order under this article, the Court may invite and shall take account of representations from or on behalf of the convicted person, victims, other interested persons or interested States.

4. In exercising its power under this article, the Court may, after a person is convicted of a crime within the jurisdiction of the Court, determine whether, in order to give effect to an order which it may make under this article, it is necessary to seek measures under article 93, paragraph 1.

5. A State Party shall give effect to a decision under this article as if the provisions of article 109 were applicable to this article.

6. Nothing in this article shall be interpreted as prejudicing the rights of victims under national or international law.”

Μάλιστα, βάσει του άρθρου 79 συστήνεται ένα Trust Fund, ήτοι ένας ξεχωριστός ειδικός λογαριασμός, για την αποκατάσταση οφειλών σε θύματα. Σταδιακά αναγνωρίστηκε ότι οι αποζημιώσεις των θυμάτων δεν ήταν μόνο υλικές, αλλά αποσκοπούσαν στην αποκατάσταση της ίδιας της δικαιοσύνης.⁸¹ Ακόμη, ως θύμα αναγνωρίζεται μεν το φυσικό πρόσωπο που υπέστη βλάβη, η οποία είναι απόρροια κάποιας παράνομης πράξης, αλλά θύμα μπορεί να είναι και κάποιος οργανισμός.⁸²

⁷⁹ VAN DER POL, *supra* σελ. 212

⁸⁰ άρθρο 75, UN General Assembly, Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010), 17 July 1998,

⁸¹ VAN DER POL, *supra* σελ. 214

⁸² *Ibid.* σελ. 214

Επιπλέον, το περιεχόμενο της έννοιας της βλάβης, αν και δεν έχει αποσαφηνιστεί, περιέχει σίγουρα την έννοια του πόνου, της σωματικής βλάβης ή ζημίας, η οποία τυγχάνει να είναι φυσική, υλική ή ψυχολογική. Ακόμη, το βάρος απόδειξης της βλάβης πέφτει στο θύμα.⁸³

Το ΔΠΔ μπορεί να ορίσει αποζημίωση από το κράτος και τον ειδικό λογαριασμό, στην περίπτωση που η οικονομική κατάσταση του δράστη αδυνατεί να καλύψει την αποζημίωση. Με τον δράστη, μετέπειτα, να καλείται να επιστρέψει στο κράτος το ύψος της αποζημίωσης που θα καταβληθεί στο θύμα. Στο άρθρο 75 δεν εμπεριέχεται μόνον η χρηματική επανόρθωση, αλλά και η συμβολικής αξίας ή αποτρεπτική.⁸⁴ Επειδή το ΔΠΔ δεν αφορά στο εκτελεστικό μέρος της ποινής, αλλά μόνο στην επιβολή αυτής, τα ενδιαφερόμενα μέρη οφείλουν να συμπεριλάβουν αντίστοιχες ρυθμίσεις εκτέλεσης της επιβληθείσας ποινής στο εσωτερικό τους.

Όπως αναλύθηκε ανωτέρω αναφορικά με το δικαίωμα επανόρθωσης ενώπιον του ΔΠΔ. Στο άρθρο 75, του Καταστατικού του ΔΠΔ, κωδικοποιείται το δικαίωμα αστικής φύσης, με την αντίστοιχη διαδικασία άσκησής του, κατά το οποίο παρέχεται η δυνατότητα στα θύματα να αξιώσουν αποζημιώσεις, με την έννοια της αστικής ευθύνης που γεννάται από τη ζημία ως αποτέλεσμα οποιουδήποτε εγκλήματος που εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου. Τα θύματα συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία με τον αντίστοιχο ρόλο της πολιτικής αγωγής, με ορολογία εθνικού ποινικού δικαίου.⁸⁵

Βέβαια, προς επίρρωση των ανωτέρω επιχειρήματων, πώς είναι εφικτό να μην αναγνωρίζονται στα άτομα δικαιώματα σχετικά με την αποκατάστασή τους όταν παραβιάζονται δικαιώματά τους από τη στιγμή που στοιχειοθετείται η έννοια της ατομικής ποινικής ευθύνης στο Διεθνές Δίκαιο; Ήδη από την υπόθεση του περίφημου δικτάτορα της Χιλής Pinochet, γίνεται λόγος για άρση ασυλιών κυβερνητικών αξιωματούχων. Ο Pinochet θεωρήθηκε υπεύθυνος για τη διώξη πολλών αντιφρονούντων, αλλά και για την υποβολή τους σε βασανιστήρια. Θύματα υπήρξαν και πολλοί αλλοδαποί, μεταξύ αυτών και Ισπανοί. Μετά την έκδοση διεθνούς εντάλματος συλλήψεως από την Ισπανία, κατόπιν σχετικής έρευνας, ο Pinochet δικάστηκε από τη Βουλή των Λόρδων, στην Αγγλία, οι οποίοι διακρίνοντας τις ασυλίες σε λειτουργικές (*ratione materiae*) και προσωπικές (*ratione personae*) διαπίστωσαν ότι οι ανωτέρω πράξεις του συνίστανται σε διεθνή εγκλήματα και σε καμία περίπτωση δεν συνάδουν με τη λειτουργία ενός κράτους και, επομένως, δεν καλύπτονται από τις λειτουργικές ασυλίες.⁸⁶

⁸³ *Ibid.* σελ. 215

⁸⁴ *Ibid.* σελ. 215

⁸⁵ VAN DER POL, *supra* σελ. 231

⁸⁶ ΣΑΡΑΝΤΗ Βασιλική, Ετεροδικία/Ασυλίες στο ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος - ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ

Το ίδιο σκεπτικό επαληθεύτηκε πρόσφατα, 28 Ιανουαρίου 2021, από το Bundesgerichtshof, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας, αναφορικά με την υπόθεση ένας αξιωματικού του αφγανικού στρατού που κατηγορείται για εξαναγκασμό και κακομεταχείριση αιχμαλώτων Ταλιμπάν. Αφού καταδικάστηκε από το Ανώτερο Περιφερειακό Δικαστήριο του Μονάχου, η υπόθεση έφτασε ενώπιον του Bundesgerichtshof. Το δικαστήριο, παρά τη συμφωνία του ότι τα άτομα μπορεί μερικές φορές να έχουν λειτουργική ασυλία (ratione materiae) που απορρέει από την κρατική ασυλία, διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε τέτοιου είδους ασυλία για άτομα που κατηγορούνται για εγκλήματα πολέμου.⁸⁷

Κωνσταντίνος (επιμ.), Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση, 2014, σελ. 259

⁸⁷ SADAT Leila, New Developments in State Practice on Immunity of State Officials for International Crimes, American Society of International Law, Volume: 25 Issue: 18, 23.09.2021

Μέρος Γ'

Ετεροδικία των κρατών: θεωρητική ανασκόπηση και ανάλυση της υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα (2012)

Στο εν λόγω μέρος θα αναλυθεί η κρατική ετεροδικία, το δικονομικό κώλυμα που επί της ουσίας δεν επιτρέπει στα άτομα την ατομική προσφυγή κατά αλλοδαπού δημοσίου με στόχο την επιδίκαση αποζημίωσης υπέρ ατόμων από παράνομες πράξεις του κράτους. Το συγκεκριμένο ζήτημα επιλέχθηκε για δύο λόγους, αφενός καθώς ήρθε σε αντίθεση με το αναδυόμενο σκεπτικό υπέρ του δικαιώματος της ατομικής προσφυγής για παραβιάσεις του ΔΑΔ, αφετέρου επειδή αντανακλά ελληνικά ενδιαφέροντα και κατευθύνει τους διπλωματικούς στόχους της ελληνικής πλευράς ως προς την επίλυση διακρατικών εκκρεμοτήτων.

5.1. Η διαβάθμιση του προνομίου της ετεροδικίας των κρατών ως απόρροια της ιστορικής εξέλιξης

Η ετεροδικία αποτελεί τη μη υπαγωγή ξένων κρατών στα αλλοδαπά εγχώρια δικαστήρια, “state immunity”, καθιστώντας τα εθνικά δικαστήρια ενός κράτους αναρμόδια ως προς την εκδίκαση αξιώσεων εναντίον ξένου κράτους χωρίς τη συναίνεσή του δεύτερου.⁸⁸ Η ετεροδικία αποτελεί, ουσιαστικά, ένα δικονομικό κώλυμα.

Ιστορικά τόσο ο αρχηγός του κράτους⁸⁹, όσο και οι διπλωματικοί απεσταλμένοι απολάμβαναν ασυλίες με στόχο την απρόσκοπτη υλοποίηση των διπλωματικών αποστολών.⁹⁰ Το προνόμιο της ετεροδικίας εθνικά ήταν απόλυτο⁹¹, δηλαδή αφορούσε κάθε ζήτημα που συσχετιζόταν άμεσα με το κράτος. Η δικαιολογητική του βάση⁹² βρισκόταν στο σκεπτικό ότι κάθε πράξη προερχόμενη από κρατικά όργανα εμπεριέχει στοιχεία κρατικής κυριαρχίας.

Κατά το 19ο αιώνα, οπότε και η ιδέα της κρατικής κυριαρχίας, “sovereignty”, άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλής στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ⁹³, οι σχετικές υποθέσεις που απασχόλησαν τα εθνικά δικαστήρια αφορούσαν, κυρίως, αλλοδαπά κρατικά πλοία.

⁸⁸ OKEKE Edward Chukwuemeke, *Jurisdictional Immunities of States and International Organizations*, Oxford University Press, 2018, σελ. 22

⁸⁹ ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ Εμμανουήλ, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση, 2015, σελ. 441

⁹⁰ YANG Xiaodong, *State Immunity in International Law*, Cambridge University Press, 2012, σελ. 7 - 8

⁹¹ *Ibid.* σελ. 6 - 7

⁹² ΣΑΡΑΝΤΗ *supra* σελ. 264

⁹³ OKEKE *supra* σελ. 22

Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση του *The Schooner Exchange v. McFaddon*⁹⁴. Το *Schooner Exchange* ήταν ένα εμπορικό πλοίο που ανήκε σε δύο Αμερικανούς. Κατά τη διάρκεια των ναπολεόντειων πολέμων σε ένα ταξίδι του από τις ΗΠΑ στην Ισπανία πιάστηκε, μετατράπηκε σε λάφυρο πολέμου και χρησιμοποιήθηκε από τους ναπολεόντειους ως πολεμικό πλοίο. Όταν λόγω κακοκαιρίας αναγκάστηκε να αγκυροβολήσει σε αμερικανικό λιμάνι οι αρχικοί του ιδιοκτήτες, μόλις αντιλήφθηκαν ότι επρόκειτο για το δικό τους πλοίο, επεχείρησαν να το ανακτήσουν. Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ κλήθηκε να ερμηνεύσει κανόνα εθιμικού δικαίου αναφορικά με τη δικαιοδοσία ή μη των ομοσπονδιακών δικαστηρίων σχετικά με την ανωτέρω αξίωση εναντίον ενός ξένου, πλέον, στρατιωτικού πλοίου. Το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν υπήρχε δικαιοδοσία:

*“[the] Exchange, being a public armed ship, in the service of a foreign sovereign, with whom the government of the United States is at peace, and having entered an American port open for her reception, on the terms on which ships of war are generally permitted to enter the ports of a friendly power, must be considered as having come into the American territory, under an implied promise, that while necessarily within it, and demeaning herself in a friendly manner, she should be exempt from the jurisdiction of the country.”*⁹⁵

Με την πάροδο των χρόνων ακολούθησαν πληθώρα υποθέσεων⁹⁶ με την ίδια έκβαση. Ελλείψει, μάλιστα, κάποιας ανώτερης αρχής που επιβάλλει ή εποπτεύει την τήρηση των συμφωνημένων σε διεθνές επίπεδο, η διαχρονική και σταθερή ομοιόμορφη πρακτική των κυρίαρχων κρατών στο να μην υπάγουν ξένα κράτη στη δική τους δικαιοδοσία βασίστηκε και στην αρχή της αμοιβαιότητας⁹⁷. Συγκεκριμένα, ένα κράτος αναγνωρίζει σε ένα άλλο κράτος εκείνα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τα οποία απολαμβάνει και αναλαμβάνει αντιστοίχως απέναντί του.

Μέσα από τη δίνη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αναδύθηκε το φθινόπωρο του 1945 ο καταστατικός χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και η κατ' επέκταση υιοθέτηση του άρθρου 2§1 XHE: *“The Organization and its Members, in pursuit of the Purposes stated in Article 1, shall*

⁹⁴ *Ibid.* σελ. 23 - 24

⁹⁵ *Schooner Exchange v. McFaddon and others*, Supreme Court Of The United States, 11 U.S. 7 Cranch 116 (1812), σελ. 147

⁹⁶ για παράδειγμα *Mighell v. Sultan of Johore*, 1893, All ER Rep 1019, *The Porto Alexandre*, 1919 All ER Rep 615, *Berizzi Brothers Co. v. Steamship Pesaro* (“*Pesaro*”), 271 U.S. 562, 1926

⁹⁷ *PARISI Francesco - GHEI Nita, The Role of Reciprocity in International Law*, Cornell International Law Journal: Vol. 36, 2003, σελ. 94, 104 - 105

act in accordance with the following Principles: 1. The Organization is based on the principle of the sovereign equality of all its Members.”

Η ισότητα των κυρίαρχων κρατών υπονοεί ότι ένα «ίσο» αδυνατεί να ασκεί εξουσία⁹⁸ και έλεγχο πάνω σε ένα άλλο «ίσο», ενώ παράλληλα κάθε κράτος έχει κυριαρχία επί της επικράτειάς του και δικαιοδοσία εντός αυτής⁹⁹. Παρ' όλο που η διάταξη επιβεβαιώνει και ενισχύει το περιεχόμενο της ετεροδικίας, σταδιακά¹⁰⁰ άρχισε να γίνεται ξεκάθαρο ότι η έννοια του «απόλυτου», όπως αντικατοπτρίστηκε στην υπόθεση του *The Schooner Exchange v. McFaddon*, δεν υφίσταται εν τοις πράγμασι, καθώς ένα κράτος είχε τη δυνατότητα¹⁰¹ αφενός να αποποιηθεί του προνομίου αυτού, αφετέρου να παρίσταται ως ενάγων. Τέλος, η απολυτότητα παραπέμπει σε ανελαστικότητα, διακυβεύοντας την απονομή της δικαιοσύνης. Κατα συνέπεια, η πρακτική της απόλυτης ετεροδικίας άρχισε να εγκαταλείπεται στις αρχές του 20ου αιώνα.¹⁰²

5.2. Η διάκριση των κρατικών πράξεων σε κυριαρχικές (*jure imperii*) και διαχειριστικές (*jure gestionis*)

Η διάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας και η διαρκώς αυξανόμενη συμμετοχή των κρατικών οντοτήτων σε αυτήν ανέδειξαν νέες προβληματικές. Επί παραδείγματι, η αρχή της ισότητας των συναλλασσομένων¹⁰³ υπονομεύεται, καθώς, όταν ένα κράτος ενάγεται μπορεί να επικαλεστεί το προνόμιο της ετεροδικίας του, και τοιουτοτρόπως να μην υπαχθεί σε δίκη. Απεναντίας, όταν ένας ιδιώτης ενάγεται αδυνατεί να επικαλεστεί την ετεροδικία του κράτους - ενάγοντος, ώστε να μην υπαχθεί ο ίδιος σε δίκη.

Αναφορικά με τα ελληνικά δικαστήρια, ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε το 1928 στην υπόθεση *Soviet Republic (Immunity in Greece)* ότι εφόσον η Σοβιετική Ένωση εμφανιζόταν στις συναλλαγές με ρόλο προμηθευτή, και όχι με την κρατική της κυριαρχική ιδιότητα, τότε

⁹⁸ “[A State] may not exercise its power in any form in the territory of another State. In this sense jurisdiction is certainly territorial; it cannot be exercised by a State outside its territory except by virtue of a permissive rule derived from international custom or from a convention”, *The Case of the S.S. Lotus (France v. Turkey)*, Judgment no. 9, Permanent Court of International Justice, 1927, (ser.A), σελ. 18

⁹⁹ *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)*, Judgment, I.C.J. Reports 2012, p. 99, §57

¹⁰⁰ YANG *supra* σελ 11.

¹⁰¹ YANG Xiaodong, *State Immunity in International Law*, Cambridge University Press, 2012, σελ. 10 - 11

¹⁰² ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ *supra* σελ. 444

¹⁰³ ΣΑΡΑΝΤΗ *supra* σελ. 265

μπορούσε να υπαχθεί στα ελληνικά δικαστήρια για την πλημμελή εκπλήρωση της συμβατικής υποχρέωσης κατά την πώληση βοοειδών σε έλληνα υπήκοο.¹⁰⁴

Πέρα από την Ελλάδα όμως, αρκετά κράτη της ηπειρωτικής Ευρώπης άρχισαν την περίοδο του μεσοπολέμου να αντιλαμβάνονται την ανάγκη - έστω και μερικής - κάμψης της υφισταμένης πρακτικής. Η Γαλλία, η Ιταλία, το Βέλγιο άρχισαν να εφαρμόζουν στα εθνικά τους δικαστήρια την αρχή της σχετικής/περιορισμένης ετεροδικίας¹⁰⁵, προβαίνοντας σε αξιολογική διάκριση της κατά περίπτωση επίδικης πράξης.

Συγκεκριμένα, τα δικαστήρια διέκριναν τις πράξεις των κρατών σε κυριαρχικές (*jure imperii*) και διαχειριστικές (*jure gestionis*)¹⁰⁶. Οι *acta jure imperii* αφορούν την άσκηση της κυριαρχικής/ κυβερνητικής εξουσίας ενός κράτους, απολαμβάνουν το προνόμιο της ετεροδικίας και δεν υπόκεινται ποτέ στη δικαιοδοσία ενός άλλου κράτους. Αντίθετα, οι *acta jure gestionis* είναι εκείνες οι κρατικές πράξεις που θα μπορούσε να τελέσει και ένας ιδιώτης, γι' αυτό το λόγο δύναται η άρση του δικαιώματος της ετεροδικίας, με αποτέλεσμα να υπάγονται οι *acta jure gestionis* στα εθνικά δικαστήρια αλλοδαπού κράτους.¹⁰⁷

Η ανωτέρω διάκριση υιοθετήθηκε και κατά την αποτύπωση των σχετικών κανόνων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Το 1972 το European Convention on State Immunity διευκρίνισε ποιες περιπτώσεις επιτρέπουν την άρση ετεροδικίας¹⁰⁸, ανοίγοντας το δρόμο για την εισαγωγή της σχετικής ετεροδικίας στις χώρες του *common law*. Το 1976 οι ΗΠΑ υιοθέτησαν τη Foreign Sovereign Immunities Act (FSIA), επείτα από περισσότερο από μία εικοσαετία επεξεργασίας του περιεχομένου του κειμένου της. Το παράδειγμα των ΗΠΑ ακολούθησαν και άλλες χώρες της κοινοπολιτείας, όπως η Νότια Αφρική με την Foreign Sovereign Immunities Act 1981 και ο Καναδάς με την State Immunity Act 1982¹⁰⁹. Το 2004 ακολούθησε το United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, το οποίο προχώρησε επίσης με το σκεπτικό της σχετικής ετεροδικίας αναφερόμενο σε “acts in the exercise of sovereign authority”.¹¹⁰

¹⁰⁴ Soviet Republic (Immunity in Greece) Case, Areopagus, No. 29, Themis, vol. 40, p. 842, 1928

¹⁰⁵ ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ *supra* σελ. 444

¹⁰⁶ YANG *supra* σελ. 13, 17, 19, 23

¹⁰⁷ *Ibid.* σελ. 32 για παράδειγμα υποθέσεις που αφορούν τίτλους πνευματικής ιδιοκτησίας (άρθρο 8), ακίνητα (άρθρο 9), European Convention on State Immunity

¹⁰⁸ για παράδειγμα υποθέσεις που αφορούν τίτλους πνευματικής ιδιοκτησίας (άρθρο 8), ακίνητα (άρθρο 9), European Convention on State Immunity

¹⁰⁹ ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ *supra* σελ. 445

¹¹⁰ άρθρο 2§1(b), United Nations, Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004

6. Ανάλυση της Υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα (2012)

Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (εφεξής Γερμανία) προσέφυγε στις 23 Δεκεμβρίου του 2008 κατά της Ιταλικής Δημοκρατίας (εφεξής Ιταλία) στο ΔΔΧ, ζητώντας από το δικαστήριο την καταδίκη της Ιταλίας για παραβίαση του προνομίου της ετεροδικίας εις βάρος της Γερμανίας, καθώς η Ιταλία επέτρεπε στα εθνικά της δικαστήρια την άσκηση αγωγών κατά του γερμανικού δημοσίου με στόχο την επιδίκαση αποζημιώσεων για ζημιές που προκλήθηκαν από το Τρίτο Ράιχ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

6.1. Η Ιστορία και τα πραγματικά περιστατικά

Πριν την εξέταση της υπόθεσης, χρήσιμο είναι να κατανοήσουμε τα πραγματικά περιστατικά που οδήγησαν την Ιταλία ενώπιον του ΔΔΧ, εξετάζοντας τα ιστορικά στοιχεία και το χρονικό των δικών που ακολούθησαν στα εθνικά δικαστήρια τόσο της Ελλάδας, όσο και της Ιταλίας.

6.1.1. Από τη Σφαγή του Διστόμου στον Άρειο Πάγο

Στις 10 Ιουνίου 1944 μία μονάδα των SS διέσχιζε το δρόμο μεταξύ Διστόμου και Στειρίου Βοιωτίας με στόχο τον εντοπισμό ανταρτών. Τότε και μετά από εντολή του Fritz Lautenbach, οι γερμανοί στρατιώτες μπήκαν στο χωριό Δίστομο και άρχισαν να σκοτώνουν αδιακρίτως, άοπλους, παιδιά, ηλικιωμένους, προκαλώντας μία από χειρότερες θηριωδίες ολόκληρου του πολέμου¹¹¹. Ομάδα του Ερυθρού Σταυρού που κατέφθασε στις 13 Ιουνίου 1944 κατέγραψε ακόμη και νεκρά σώματα να κρέμονται από δέντρα κατά μήκος του δρόμου που έφτανε στο χωριό. Επιζώντες περιγράφουν ¹¹² αδιανόητα εγκλήματα: βιασμοί ανήλικων κοριτσιών, κονιορτοποιημένα κεφάλια ακόμη και βρεφών, κομματιασμένα στήθη γυναικών, ξεκοιλιασμένα παιδιά... Το Διεθνές Στρατοδικείο της Νυρεμβέργης δεν κάλεσε Έλληνες να

¹¹¹ MAZOWER Mark, *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44*, Yale University Press, 2001

¹¹² ΜΑΡΙΝΟΥ Έφη, Καθετί ζωντανό πέθανε, efsyn.gr, 13.06.2015

καταθέσουν ως μάρτυρες¹¹³ για τα εγκλήματα του Διστόμου, τα οποία φαίνεται πως άρχισαν να παίρνουν το δρόμο της λήθης και όχι της δικαστικής οδού.

Σε μία πρωτοφανή κίνηση προσπάθειας απονομής της δικαιοσύνης, επιζώντες και συγγενείς των θυμάτων της σφαγής του Διστόμου, εκπροσωπούμενοι από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Βοιωτίας επί νομάρχη και δικηγόρου Ιωάννη Σταμούλη, του οποίου ο προσωπικός αγώνας «*άφησε μία πολύ δυνατή κληρονομιά και ευθύνη σχετικά με την διεκδίκηση των επανορθώσεων*»¹¹⁴, άσκησαν αγωγή ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Λιβαδειάς (εφεξής ΠΠΡ ΛΙΒΑΔ). Η νομική βάση της αγωγής θεμελιώθηκε στο άρθρο 3¹¹⁵ της Σύμβασης της Χάγης 1907 για τον σεβασμό των νόμων και εθίμων του πολέμου στην ξηρά και στο άρθρο 46¹¹⁶ του προσαρτημένου σε αυτήν Κανονισμού.

Το ΠΠΡ ΛΙΒΑΔ αποφάνθηκε περί της αρμοδιότητας του ισχυριζόμενο ότι δεν δύναται ένα κράτος να απολαμβάνει το προνόμιο της δικαστικής ασυλίας όταν έχει προηγουμένως παραβιάσει κανόνες αναγκαστικού δικαίου, μέσω διάπραξης εγκλημάτων, τα οποία δεν στοιχειοθετούν κυριαρχική πράξη. Με άλλα λόγια, το ΠΠΡ ΛΙΒΑΔ αναγνώρισε το διαχωρισμό των πράξεων σε *jure imperii* και *jure gestionis*, όπως αναλύθηκαν ανωτέρω. Κατά συνέπεια, το ΠΠΡ ΛΙΒΑΔ με την απόφαση υπ' αριθμ. 137/1997 καταδίκασε το γερμανικό δημόσιο ερήμην σε καταβολή αποζημίωσης για την ηθική ικανοποίηση των επιζώντων και των συγγενών των θυμάτων.

Η υπόθεση έφτασε μέχρι τον Άρειο Πάγο, μετά από αίτηση αναίρεσης της Γερμανίας. Κατά αυτόν τον τρόπο, επιβεβαιώθηκε η υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης από όλες τις βαθμίδες της ελληνικής δικαιοδοσίας, καταστρώνοντας την απόφαση αμετάκλητη και εκτελεστή. Μάλιστα, στην απόφαση Ολ. ΑΠ 11 / 2000, ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε περί της εθιμικής ισχύς του περιεχομένου του European Convention on State Immunity και του United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, καθώς αντικατοπτρίζουν «γενικά παραδεδεγμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου»¹¹⁷, ασχέτως με την παράλληλη ή μη

¹¹³ MAZOWER *supra* σελ. 212

¹¹⁴ ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, σε ομιλία του κατά την εκδήλωση στη μνήμη του Ιωάννη Σταμούλη, όπως κατέγραψε η ιστοσελίδα <https://viotianet.gr/> που κάλυψε την εκδήλωση

¹¹⁵ “*A belligerent party which violates the provisions of the said Regulations shall, if the case demands, be liable to pay compensation. It shall be responsible for all acts committed by persons forming part of its armed forces.*”, άρθρο 3, Σύμβαση της Χάγης για τον σεβασμό των νόμων και εθίμων του πολέμου στην ξηρά, 1907

¹¹⁶ “*Family honour and rights, the lives of persons, and private property, as well as religious convictions and practice, must be respected. Private property cannot be confiscated.*”, article 46, προσαρτημένος Κανονισμός στη Σύμβαση της Χάγης για τον σεβασμό των νόμων και εθίμων του πολέμου στην ξηρά, 1907

¹¹⁷ «Οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Η εφαρμογή

σχετική κύρωσή του από την ελληνική πλευρά. Η εν λόγω απόφαση υπογραμμίζει μάλιστα και την ιεραρχική ανωτερότητας ενός κανόνα αναγκαστικού δικαίου συγκριτικά με την αρχή της ετεροδικίας. Σε δύο σημεία της ανωτέρω απόφασης, Ολ. ΑΠ 11 / 2000, διαφώνησε το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο με την έκδοση αντίθετης απόφασης (ΑΕΔ 6/2002) κατόπιν παραπεμπτικού ερωτήματος επί άλλης υπόθεσης.

Ουσιαστικά, για να εκτελεστεί στην Ελλάδα η απόφαση του Αρείου Πάγου έπρεπε σύμφωνα με το άρθρο 923¹¹⁸ του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας να παρασχεθεί σχετική άδεια από τον εν ενεργεία Υπουργό Δικαιοσύνης. Βέβαια κανένας Υπουργός δεν προέβη σε κάποια τέτοια κίνηση, με αποτέλεσμα, η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Βοιωτίας να προσφύγει στο Συμβούλιο της Επικρατείας, το οποίο έκρινε στην απόφαση ΣτΕ Ολ 3669/2006 ότι η άρνηση του Υπουργού Δικαιοσύνης συνιστά κυβερνητική πράξη και δεν υπόκειται σε ακυρωτικό έλεγχο. Εν συνεχεία, επιχειρήθηκε η καταβολή αποζημιώσεων αφενός διαμέσου του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (υπόθεση Καλογερόπουλου και άλλοι κατά Ελλάδας και Γερμανίας)¹¹⁹, αφετέρου μέσω γερμανικών δικαστηρίων¹²⁰, χωρίς να επιτευχθεί, ωστόσο, η δικαίωση των εναγόντων.

6.1.2. Δικονομική σύνδεση ελληνικών και ιταλικών αποφάσεων: Από τη Σφαγή του χωριού Civitella στο Ανώτατο Δικαστήριο της Ιταλίας

Οι Γερμανοί στρατιώτες συμπεριφέρθηκαν με ταπεινωτικό και ειδική τρόπο και στην Ιταλία. Η Ιταλία παρά το γεγονός ότι μπήκε το 1940 στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας, τον Οκτώβρη 1943 άλλαξε πλευρά και προσχώρησε στις συμμαχικές δυνάμεις.

Ένα χρόνο μετά τις φρικαλεότητες στο Δίστομο, ένα ιταλικό χωριό έμελλε να αντικρίσει ομοιοτρόπως την αγριότητα και απανθρωπιά του Τρίτου Ράιχ. Συγκεκριμένα, ανήμερα της γιορτής των Αγίων Πέτρου και Παύλου, στις 29 Ιουνίου 1944, και μόλις τελείωσε η λειτουργία της εκκλησίας, γερμανοί στρατιώτες μπήκαν στο χωριό Civitella και, ως αντίποινα για την προ

των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων στους αλλοδαπούς τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας.» άρθρο 28§1 Ελληνικό Σύνταγμα

¹¹⁸ «Αναγκαστική εκτέλεση κατά αλλοδαπού δημοσίου δεν μπορεί να γίνει χωρίς προηγούμενη άδεια του Υπουργού της Δικαιοσύνης.» άρθρο 923 Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας

¹¹⁹ Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, ΕΔΔΑ, 12.12.2002, αρ. προσφ. 59021/00

¹²⁰ Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, Urteil des III. Zivilsenats vom 26.6.2003 - III ZR 245/98

ολίγων ημερών ανθρωποκτονία δύο γερμανών στρατιωτών από τους παρτιζάνους, ξεκίνησαν μία αποτρόπαια θηριωδία. Αρχικά κύκλωσαν το χωριό και έπειτα μονάδες αλεξιπτωτιστών, πλαισιωμένοι και από άλλους στρατιώτες, ξεκίνησαν να συλλαμβάνουν και να σκοτώνουν αμάχους.¹²¹

Στην σχετική υπόθεση που εκτυλίχθηκε ενώπιον των ιταλικών δικαστηρίων, το Ποινικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Ιταλίας απάντησε τελικά πως δεν αναγνωρίζει το προνόμιο της ετεροδικίας στη Γερμανία. Είχε προηγηθεί εξάλλου η εκδίκαση της υπόθεσης Luigi Ferrini, ο οποίος κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου είχε υποβληθεί σε καταναγκαστική εργασία σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Παρ' όλο που ο Ferrini δεν δικαιώθηκε σε πρώτο και δεύτερο βαθμό, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιταλίας ακύρωσε το Μάρτιο του 2004 τις προηγούμενες αποφάσεις και απάντησε¹²² ότι δεν αναγνώριζε το δικαίωμα ετεροδικίας στη Γερμανία, λόγω παραβίασης κανόνων *jus cogens*, οι οποίοι είναι ιεραρχικά ανώτεροι από την αρχή της ετεροδικίας. Με την έκδοση της εν λόγω απόφασης, ξεκίνησε στην Ιταλία η κατάθεση δεκάδων αγωγών με παρόμοιο περιεχόμενο.

Σε αυτήν ακριβώς την υπόθεση Ferrini έγκειται και η σύνδεση της απόφασης Ολ. ΑΠ 11/2000 με την ιταλική έννομη τάξη. Οι ενάγοντες της υπόθεσης του Διστόμου, επεχείρησαν την εκτέλεση της 11/2000 της ΟΛΑΠ στο Εφετείο της Φλωρεντίας, βάσει του Ευρωπαϊκού Κανονισμού για την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.¹²³ Το δικαστήριο μνημόνευσε την απόφαση της υπόθεσης Ferrini και έκρινε μάλιστα ότι η 11/2000 της ΟΛΑΠ είναι εκτελεστή στην Ιταλία, χωρίς προηγούμενη άδεια του έλληνα Υπουργού Δικαιοσύνης.¹²⁴ Μετά την έκδοση της απόφασης του Εφετείου της Φλωρεντίας επιβαρύνθηκε με υποθήκη η Villa Vigoni¹²⁵, κτίριο γερμανικής ιδιοκτησίας που λειτουργεί ως πολιτιστικό κέντρο.¹²⁶

¹²¹ DE GRAZIA Victoria and PAGGI Leonardo, *Story of an Ordinary Massacre: Civitella Della Chiana*, 29 June 1944, *Cardozo Studies in Law and Literature* 3, no. 2, 1991, σελ. 153

¹²² Ολομέλεια του Corte Suprema di Cassazione, απόφαση υπ' αριθ. 5044/2004

¹²³ Κανονισμό (ΕΚ) αρ. 44/2001 του Συμβουλίου της 22.12.2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις

¹²⁴ Εφετείο Φλωρεντίας, Απόφαση 6 Φεβρουαρίου 2007

¹²⁵ «*Η παραπάνω εγγραφή χαρακτηρίστηκε από τον Δικηγόρο που εκπροσώπησε την Ελλάδα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης \ κ. Στέλιο Περράκη, ατυχώς καθώς αφορούσε κτίριο μη εμπορικού χαρακτήρα, που σύμφωνα με τη νομοθεσία δεν επιτρέπονται βάρη για αλλοδαπά ακίνητα με χρήση μη εμπορικού χαρακτήρα.*», ΒΑΣΜΑΤΖΙΔΗΣ Χρήστος, Νομικό χρονικό των υποθέσεων για αξιώσεις αποζημιώσεων κατά του για εγκλήματα των στρατευμάτων κατοχής : Οι αποφάσεις Αρείου Πάγου Γερμανικού Δημοσίου, 11/2000 και Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου 6/2002, Νομική Εφημερίδα curia.gr

¹²⁶ για την προώθηση των Ιταλο-Γερμανικών σχέσεων σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα της Villa Vigoni

6.2. Αρμοδιότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης

Η δικαιοδοσία του ΔΔΧ βασίστηκε στο European Convention for the Peaceful Settlement of Disputes, το οποίο έχει κυρώσει η Ιταλία και η Γερμανία το 1960 και 1961 αντίστοιχα. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο Σύμφωνο, το ΔΔΧ ήταν αρμόδιο να απαντήσει σε “any question of international law”¹²⁷ που προκύπτει ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη. Επιπλέον, το Σύμφωνο δεν είναι εφαρμοστέο όταν εξετάζονται ζητήματα αναδρομικά και πριν την καθιέρωσή του¹²⁸. Η Ιταλία δεν προέβη σε αμφισβήτηση της δικαιοδοσίας του ΔΔΧ, απεναντίας δήλωσε ότι “considers itself in any case bound not to raise objections regarding the Court’s jurisdiction to decide on the German claim and its admissibility.”¹²⁹ Συνεπώς, θεμελιώθηκε η αρμοδιότητα του ΔΔΧ να εξετάσει την υπόθεση.

6.3. Τα αιτήματα της Γερμανίας

Η Γερμανία, φοβούμενη μη στηθεί ανά την υφήλιο ένας μηχανισμός επιδίκασης αποζημιώσεων για εγκλήματα του Τρίτου Ράιχ, θέλησε να θέσει ένα φραγμό στα εθνικά δικαστήρια άλλων κρατών, επιβεβαιώνοντας το προνόμιο της ετεροδικίας της. Επί της ουσίας, αυτό ήταν και το κύριο ζήτημα πίσω από την προσφυγή της κατά της Ιταλίας.

Τα αιτήματα της Γερμανίας συνοψίστηκαν, ουσιαστικά, στα παρακάτω επιχειρήματα. Αρχικά, η Γερμανία ζήτησε από το ΔΔΧ την αναγνώριση της διεθνούς ευθύνης της Ιταλίας, καθώς με το να επιτρέπει η Ιταλία στα εθνικά της δικαστήρια την άσκηση αγωγών κατά του γερμανικού δημοσίου, με σκοπό την επιδίκαση αποζημιώσεων για την αποκατάσταση ζημιών που προκλήθηκαν κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο από το Τρίτο Ράιχ, παραβίαζε την υποχρέωσή της για σεβασμό του προνομίου της δικαστικής ασυλίας της Γερμανίας. Επιπροσθέτως, η εγγραφή υποθήκης εναντίον γερμανικών περιουσιακών στοιχείων, συγκεκριμένα κατά της Villa Vigoni, παραβίαζε επίσης την αρχή της ετεροδικίας. Τέλος, η Ιταλία με το να επιτρέπει

¹²⁷ άρθρο 1 (b), European convention for the peaceful settlement of disputes, Council of Europe, 1957.

¹²⁸ “The provisions of this Convention shall not apply to:

a. disputes relating to facts or situations prior to the entry into force of this Convention as between the parties to the dispute;

disputes concerning questions which by international law are solely within the domestic jurisdiction of States.”, άρθρο 27, Ibid.

¹²⁹ σημείο 1.5, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Memorial of the Italian Republic, I.C.J., 2009

την κήρυξη ελληνικών αποφάσεων ως εκτελεστές προέβη σε περαιτέρω παραβίαση της δικαστικής ασυλίας της Γερμανίας. Για αυτούς του λόγους, η Γερμανία ζήτησε τη μη εφαρμογή των αποφάσεων των ιταλικών δικαστηρίων, αλλά και την αποφυγή εκδίκασης μελλοντικών υποθέσεων κατά του γερμανικού δημοσίου.

Απάντησε, μάλιστα, και σχετικά με την υποχρέωσή της για καταβολή αποζημιώσεων. Στο κατατεθειμένο υπόμνημα, η Γερμανία έκανε αναφορά στο γεγονός ότι έχει ήδη διευθετηθεί μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας το ζήτημα των αποζημιώσεων με την πληρωμή αρχικά 40εκ. γερμανικών μάρκων και έπειτα με την καταβολή επιπλέον 40εκ. γερμανικών μάρκων.¹³⁰

6.3. Η θέση της Ιταλίας

Η Ιταλία κατέθεσε ανταίτηση κατά της Γερμανίας, ζητώντας από το ΔΔΧ να αναγνωρίσει την παραβίαση της Γερμανίας αναφορικά με την υποχρέωσή της σε καταβολή αποζημίωσης σε θύματα Ιταλούς, λόγω των εγκλημάτων που διέπραξε το Τρίτο Ράιχ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ακόμη ισχυρίστηκε ότι η Γερμανία πρέπει να σταματήσει την παράνομη συμπεριφορά της και να προσφέρει αποτελεσματική αποκατάσταση στα θύματα.¹³¹ Το ΔΔΧ, ωστόσο απέρριψε την ανταίτηση της Ιταλίας.¹³²

Προς απάντηση στο υπόμνημά της Γερμανίας, η Ιταλία κατέθεσε ένα αναλυτικό υπόμνημα στηρίζοντας τα επιχειρήματά της στα ιστορικά γεγονότα, τη σοβαρότητα της παραβίασης της Γερμανίας και την υποχρέωση αποκατάστασης θυμάτων από εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας¹³³, τα οποία αποτελούν κανόνες αναγκαστικού δικαίου.¹³⁴ Τόνισε ότι εφόσον τα θύματα προσέφυγαν αρχικά σε γερμανικά δικαστήρια και τα

¹³⁰ “This understanding led to the conclusion of two international agreements, both signed on 2 June 1961. In order to bring about a definitive reconciliation between the two nations, Germany agreed to make some payments to Italy, notwithstanding the waiver clause in article 77 (4) of the Peace Treaty. By virtue of the Treaty on the Settlement of Certain Property-Related, Economic and Financial Questions, 10 Germany paid an amount of 40 Million German Marks to Italy for “the purposes of settling outstanding questions of an economic nature” (Article 1)...” σημείο 11, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), memorial of the Federal Republic of Germany, I.C.J., 2009

¹³¹ σημείο 7.2, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Memorial of Italy (Chapter VII (“Counter-Claim”) and Submissions), I.C.J., 2009

¹³² σημείο 35, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Order on Counter-claims, I.C.J., 2010

¹³³ σημεία 1.12, 2.1 - 2.4, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Counter-Memorial of Italy, I.C.J., 2009

¹³⁴ σημεία 4.12, 455 - 477, *Ibid*

αιτήματα τους απορρίφθηκαν, κάμπτεται η αρχή της ετεροδικίας, ενόψει πιθανής ατιμωρησίας¹³⁵

Μάλιστα, στην απάντηση της Γερμανίας περί αναχρονιστικών επιχειρημάτων¹³⁶ και αδυναμίας έγερσης ατομικών προσφυγών για παραβίαση ανθρωπιστικού δικαίου¹³⁷, η Ιταλία απάντησε ότι αυτή ήταν η έσχατη λύση για να αποδοθεί δικαιοσύνη¹³⁸

6.3. Η παρέμβαση της Ελλάδας

Η παρέμβαση είναι ένα δικονομικό εργαλείο, το οποίο επιτρέπει στον παρεμβαίνοντα να λάβει μέρος σε μία εν εξελίξει δικαστική διαδικασία. Χαρακτηριστικά για την παρέμβαση ενώπιον του ΔΔΧ, το αίτημα αυτής οφείλει να κατατεθεί πριν από το κλείσιμο της γραπτής διαδικασίας και να εσωκλείει μία λίστα των προς υποστήριξη επισυναπτομένων.¹³⁹ Εν συνεχεία, το αντίστοιχο αίτημα κοινοποιείται στα διάδικα μέρη, τα οποία έχουν δικαίωμα υποβολής γραπτών παρατηρήσεων, οι οποίες όμως, δεν επηρεάζουν την απόφαση του ΔΔΧ περί της έγκρισης ή μη του αιτήματος της παρέμβασης.¹⁴⁰

Μέσα σε κλίμα πολιτικής διχογνωμίας και λίγο πριν εκπνεύσει η προθεσμία για την ολοκλήρωση της γραπτής διαδικασίας, η Ελλάδα ζήτησε στις 13 Ιανουαρίου 2011 να παρέμβει στην Υπόθεση. Μέρος του πολιτικού κόσμου, των πολιτών, και των ΜΜΕ τάχθηκαν υπέρ αυτής της απόφασης, ενώ αντίθετη μερίδα μετέφρασε αυτήν την κίνηση ως άστοχη, με το σκεπτικό ότι το επιδιωκόμενο προσωρινό όφελος θα έβλαπτε τις διακρατικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας.¹⁴¹

¹³⁵ σημεία 4.104, 4.110, 4.111, *Ibid.*

¹³⁶ σημείο 36, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), reply of the Federal Republic of Germany, I.C.J., 2010

¹³⁷ σημεία 39 - 43, *Ibid.*

¹³⁸ “immunity would mean impunity” if Germany’s jurisdictional immunity were also recognized in those exceptional cases in which: a) serious violations of international peremptory norms for which Germany admits it bears the international responsibility were undoubtedly committed; b) no effective redress was provided to victims, either directly (through the creation of effective domestic remedies) or through international agreements with the State of nationality; and c) the only way left open to the victims to secure reparation remains recourse to their own national courts.” σημείο 2.9, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), rejoinder of Italy, I.C.J., 2011

¹³⁹ ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Αντώνης, Η παρέμβαση κρατών ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Μία ειδική αναφορά στην παρέμβαση της Ελλάδας στην υπόθεση Γερμανίας κατά Ιταλίας για τις κατοχικές αποζημιώσεις, Αρμενόπουλος, 2012

¹⁴⁰ article 84 para. 1, Court of Justice Rules of Court (1978), adopted on 14 April 1978 and entered into force on 1 July 1978

¹⁴¹ ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ *supra* Η παρέμβαση κρατών

Η Ελλάδα αιτήθηκε παρεμβάσεως κατά τη διαδικασία και τα δικαιώματα του άρθρου 62 του Κανονισμού του ΔΔΧ, καθώς δεν τίθεται θέμα πολυμερούς Συνθήκης, όπως ζητά το άρθρο 63, το οποίο συστήνει ένα δεύτερο είδος παρέμβασης. Αναφορικά με τη δεσμευτικότητα, το Institut de Droit International ενστερνίστηκε την οπτική: «Η απόφαση του δικαστηρίου είναι δεσμευτική για το παρεμβαίνον κράτος καθ' ην έκταση επετράπη η παρέμβαση. Κατά την ίδια έννοια, η απόφαση είναι δεσμευτική για τα κύρια μέρη στη δίκη όσον αφορά τις σχέσεις τους με το παρεμβαίνον κράτος».¹⁴²

Σύμφωνα, λοιπόν, με την εφαρμοστέα διάταξη η Ελλάδα δε θα δεσμεύεται από την απόφαση του ΔΔΧ, αλλά ούτε θα μπορεί να αξιώσει απαιτήσεις από τη Γερμανία. Στην αίτησή της, η ελληνική πλευρά κρίνοντας ότι η απόφαση επί της κρινόμενης υπόθεσης ενδέχεται να επηρεάσει τα έννομα συμφέροντά της, θέλησε να ενημερώσει το δικαστήριο για αυτά και συγκεκριμένα για την επιχείρηση εκτέλεσης αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων σχετικά με τις θηριωδίες του Διστόμου από ιταλικά δικαστήρια.¹⁴³

Το ΔΔΧ, το οποίο λαμβάνει απόφαση για την παρέμβαση στη διαδικασία ανεξάρτητα από την επιθυμία των διαδίκων, επέτρεψε στις 4 Ιουλίου 2011 την ελληνική παρέμβαση, παρά τη δυσaráεστηση¹⁴⁴, χωρίς όμως, τη δεδηλωμένη άρνηση, της γερμανικής πλευράς, η οποία ενέμεινε στην υποστήριξη της αρχής της ετεροδικίας¹⁴⁵. Αποφάνθηκε, συνεπώς, το ΔΔΧ, περί του ελληνικού εννόμου συμφέροντος, το οποίο βασίζεται στην προηγούμενη έκδοση αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων αναφορικά με το Δίστομο, περιορίζοντας, μάλιστα, την ελληνική παρέμβαση σε αυτές τις αποφάσεις. Συγκεκριμένα¹⁴⁶:

“Whereas the Court, in the judgment that it will render in the main proceedings, might find it necessary to consider the decisions of Greek courts in the Distomo case, in light of the principle of State immunity, for the purposes of making findings with regard to the third request in Germany’s submissions, concerning the question whether Italy committed a further breach of Germany’s jurisdictional immunity by declaring Greek judgments based on occurrences similar to those defined in the first request as enforceable in Italy; and whereas this is sufficient to indicate

¹⁴² Institut de Droit International, Annuaire, Volume 68 (II) 1999 Délibérations-II, page 377

¹⁴³ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Application by the Hellenic Republic for Permission to Intervene, I.C.J., 2011, σελ. 6, 8, 10

¹⁴⁴ ΑΣΗΜΕΝΙΟΣ Σταμάτης - ΚΟΥΠΑΡΑΝΗΣ Παναγιώτης, "Η παρέμβαση στη Χάγη δεν θα επισκιάσει τις ελληνογερμανικές σχέσεις", dw. com, 14.01.2011

¹⁴⁵ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Βιβή, Η Γερμανία εμμένει στην πάγια θέση της περί κρατικής ετεροδικίας, dw. com, 13.01.2011

¹⁴⁶ Σημείο 25, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy), Order of 4 July 2011 on the Application by the Hellenic Republic for Permission to Intervene, I.C.J., 2011

that Greece has an interest of a legal nature which may be affected by the judgment in the main proceedings;”

Δεδομένου ότι το ΔΔΧ δεν είθισται να επιτρέπει την παρέμβαση ¹⁴⁷, δόθηκε τοιούτοτρόπως, στην ελληνική πλευρά η ευκαιρία όχι μόνο να υποστηρίξει την πρακτική της περί σχετικής ετεροδικίας όταν παραβιάζονται κανόνες *jus cogens*, αλλά και να ταχθεί κατά της ίδιας της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία είχε αρνηθεί να χορηγήσει συγκατάθεσή της υπέρ της εκτέλεσης των αποφάσεων κατά της Γερμανίας, 923 ΚΠΟΛΔ ¹⁴⁸. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η Ελλάδα παρουσίασε ενώπιον του ΔΔΧ το χρονικό της υπόθεσης του Διστόμου. ¹⁴⁹

6.4. Απόφαση της Υπόθεσης Γερμανία κατά Ιταλίας, Ελλάδα παρεμβαίνουσα

Το ΔΔΧ στην απόφασή του αποδέχθηκε του ισχυρισμούς της γερμανικής πλευράς, τονίζοντας πώς δεν υπάρχει κανόνας διεθνούς δικαίου αναφορικά με τον περιορισμό του δικαιώματος της ετεροδικίας ενός κράτους κατόπιν σοβαρών παραβιάσεων του ίδιου του κράτους. Επανάλαβε πολλάκις ότι το ζήτημα της ετεροδικίας είναι δικονομικό και δεν εξετάζεται η ουσία της υπόθεσης, προτρέποντας τα διάδικα μέρη σε συνομιλία και περαιτέρω σύναψη διμερών συμφωνιών με στόχο τις διαπραγματεύσεις προς διευθέτηση της ουσίας της διαφοράς. Συγκεκριμένα: ¹⁵⁰

“THE COURT,

(1) By twelve votes to three,

Finds that the Italian Republic has violated its obligation to respect the immunity which the Federal Republic of Germany enjoys under international law by allowing civil claims to be brought against it based on violations of international humanitarian law committed by the German Reich between 1943 and 1945;

(2) By fourteen votes to one,

¹⁴⁷ AKANDE Dapo, ICJ Permits Greece to Intervene in Germany v. Italy Immunity case, EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law, 25.07.2011

¹⁴⁸ TZANAKOPOULOS Antonios, The Distomo Case: Greece to Intervene in the Sovereign Immunity Dispute between Germany and Italy before the ICJ, 17.01.2011

¹⁴⁹ Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Written Statement of the Hellenic Republic, I.C.J., 2011

¹⁵⁰ σημείο 139, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment of 3 February 2012

Finds that the Italian Republic has violated its obligation to respect the immunity which the Federal Republic of Germany enjoys under international law by taking measures of constraint against Villa Vigoni;

(3) By fourteen votes to one,

Finds that the Italian Republic has violated its obligation to respect the immunity which the Federal Republic of Germany enjoys under international law by declaring enforceable in Italy decisions of Greek courts based on violations of international humanitarian law committed in Greece by the German Reich;

(4) By fourteen votes to one,

Finds that the Italian Republic must, by enacting appropriate legislation, or by resorting to other methods of its choosing, ensure that the decisions of its courts and those of other judicial authorities infringing the immunity which the Federal Republic of Germany enjoys under international law cease to have effect;

(5) Unanimously,

Rejects all other submissions made by the Federal Republic of Germany.”

6.5. Μειοψηφούσα γνώμη και σημασία για την μελλοντική οπτική

Παρά το γεγονός της παραδοχής της υφισταμένης αρχής της ετεροδικίας, ιδιαίτερη σημασία έχει η μειοψηφούσα γνώμη του Δικαστηρίου, καθώς θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η απαρχή της θεμελίωσης μιας διαφορετικής εφαρμογής της ετεροδικίας υπό το φως σοβαρών παραβάσεων ανθρωπιστικού χαρακτήρα.

Ο δικαστής Cançado Trindade, στην εκτενή αντίθετη άποψή του, παραθέτοντας και απόσπασμα¹⁵¹ στην ελληνική γλώσσα που αποκαλύπτει τις φρικαλεότητες του Διστόμου, υποστήριξε την υπεροχή των κανόνων αναγκαστικού δικαίου σε σχέση με την κρατική δικαστική ασυλία, αποφεύγοντας έτσι την άρνηση δικαιοσύνης: “*Jus cogens stands above the prerogative or privilege of State immunity, with all the consequences that ensue therefrom, thus avoiding denial of justice and impunity*”¹⁵²

Ο δικαστής Yusuf υποστήριξε ότι ο πλέον ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας του διεθνούς δικαίου επιτρέπει τη συρρίκνωση της αρχής της ετεροδικίας, το περιεχόμενο της οποίας είναι

¹⁵¹ υποσημείωση 215, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Dissenting opinion of Judge Cançado Trindade, 3 February 2012

¹⁵²σημείο 299, *Ibid.*

μεταβλητό.¹⁵³ Ενώ ο ad hoc δικαστής Gaja, μέσα από την έκθεση πληθώρα παραδειγμάτων από τη θεωρία και τη νομολογία, επέμεινε στη θεμελίωση της διεθνούς ευθύνης.¹⁵⁴

Ωστόσο, πρόσφατα και αναφορικά με την υπόθεση Κονγκό κατά Ουγκάντα για το ζήτημα των επανορθώσεων σχετικά με τις βίαιες εχθροπραξίες της περιόδου 1998-2003, το ΔΔΧ εξέδωσε στις 9 Φεβρουαρίου 2022 απόφαση, με κενό 17 ετών, υποχρεώνοντας την Ουγκάντα να καταβάλει στο Κονγκό 325.000.000\$ δολάρια σε πολεμικές αποζημιώσεις. Συγκεκριμένα, το ΔΔΧ επιδίκασε 225.000.000\$ για ζημιές σε πρόσωπα, 40.000.000 \$ για ζημιές σε περιουσία και 60.000.000\$ για ζημιές που σχετίζονται με φυσικούς πόρους καταβλητέο σε πέντε ετήσιες δόσεις των 65.000.000 \$ ξεκινώντας την 1η Σεπτεμβρίου 2022 και ότι, σε περίπτωση καθυστέρησης της πληρωμής, θα προκύψουν τόκοι.

Μέσα από αυτήν την υπόθεση έρχεται ξάνα στο φως, και συγκεκριμένα μέσα από τη διχοτόμηση της απόφασης σε ουσίας και απόφαση περί αποζημίωσης, η ιδιαίτερη μεθοδολογία του ΔΔΧ αναφορικά με τον καθορισμό αποζημιώσεων για μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου. Χαρακτηριστικά το ΔΔΧ προβαίνει σε συγκρατημένη των αποδεικτικών στοιχείων για απώλεια ζωής και ζημιές σε άτομα.¹⁵⁵

καθώς το ΔΔΧ δεν διαθέτει εποπτική μονάδα για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης των κρατών με τις επανορθωτικές αποφάσεις, μένει να ελπίσουμε ότι η Ουγκάντα θα πράξει τα όσα έχουν αποφασισθεί, παρά το γεγονός ότι έχει ήδη χαρακτηρίσει την απόφαση άδικη.¹⁵⁶

¹⁵³ σημεία 21, 35 Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Dissenting opinion of Judge Yusuf, 3 February 2012

¹⁵⁴ σημεία 3, 10, Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Dissenting opinion of Judge ad hoc Gaja, 3 February 2012

¹⁵⁵ DESIERTO Diane, The International Court of Justice's 2022 Reparations Judgment in DRC v. Uganda: 'Global Sums' as the New Device for Human Rights-Based Inter-State Disputes, Blog of the European Journal of International Law, 14.02.2022

¹⁵⁶ BIRYABAREMA Elias, Uganda says ICJ ruling awarding DR Congo reparations is unfair, Reuters, 10.02.2022

Επίλογος

Τι νόημα έχουν τα δικαιώματα που απορρέουν από το ΔΑΔ όταν το άτομο δεν μπορεί να αξιώσει αποζημίωση από την παραβίαση τους; Γιατί ενώ το ΔΑΔ και το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελούν διακριτούς κλάδους του Διεθνούς Δικαίου να πρέπει να γίνει καταφυγή στο δεύτερο για να τιμωρηθούν οι παραβάτες του πρώτου; Ποιο το νόημα να στοιχειοθετούνται και να κωδικοποιούνται περίτεχνα νομικά εργαλεία όταν η χρήση αυτών στην πράξη υποκύπτει σε διαδικαστικούς θεσμούς όπως η ετεροδικία;

Δεν υπάρχουν σαφή εννοιολογικά όρια και πεδίο εφαρμογής της έννοιας της ετεροδικίας. Κάθε έννομη τάξη ερμηνεύει το δικαίωμα αυτό διαφορετικά. Πάντως ορθότερο είναι να ερμηνεύεται *ad hoc* και τελολογικά, καθώς η ουσία πίσω από τη διάταξη είναι η αποτροπή παρέμβασης στην αρμοδιότητα ενός κράτους όταν αυτό ασκεί πολιτική εξουσία.

Το ανωτέρω προνόμιο της ασυλίας απασχόλησε πρόσφατα δικαιοδοτικά όργανα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο υπό το πρίσμα των οφειλόμενων αποζημιώσεων από τη γερμανική πλευρά για εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στη δικαιολογητική βάση της άρσης της δικαστικής ασυλίας για παραβιάσεις κανόνων αναγκαστικού δικαίου. Βέβαια, το ΔΔΧ, στην εκδίκαση της απόφασης τάχθηκε υπέρ του θεσμού της απόλυτης ετεροδικίας, παραγκωνίζοντας την ανωτέρω εξέλιξη του θεσμού.

Η απόφαση του ΔΔΧ ενήργησε με τον τρόπο που επιθυμούσε η Γερμανία· ανέκοψε τη φόρα στη νέα τάση που ξεκίνησε να αναδύεται σε εθνικά δικαστήρια, τα οποία επέτρεπαν την άσκηση αγωγών για αποκατάσταση θυμάτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η ετυμηγορία θύμιζε πιο παραδοσιακές τάσεις, ενώ ανέκυψαν πολλές προβληματικές, όπως ποια είναι η θέση του ατόμου στη διεκδίκηση πολεμικών επανορθώσεων;

Ναι μεν, τα εγκλήματα πολέμου είναι απαράγραπτα, πώς όμως, θα εξεταστεί το θέμα της αποκατάστασης των θυμάτων, όταν δεν επιτρέπεται η ατομική προσφυγή ή όταν το κράτος αδρανεί; Επίσης, δεν είναι πάντα ξεκάθαρο το ποιος μπορεί να απευθυνθεί και πού για να αποδοθεί δικαιοσύνη, για παράδειγμα ένας Κύπριος μπορεί να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Λοϊζίδου κατά Τουρκίας 1998).

Σημαντικό, επίσης, είναι ότι το ΔΔΧ δεν εξέτασε το ζήτημα περί ύπαρξης ή μη της υποχρέωσης της Γερμανίας προς αποκατάσταση, καταστρώντας σαφές ότι η ετεροδικία είναι δικονομικό ζήτημα, ενώ η θεμελίωση ή μη της υποχρέωσης καταβολής αποζημίωσης είναι θέμα ουσίας. Το σημαντικό ζήτημα ωστόσο, είναι ότι η Ελλάδα αξιοποιώντας τα νόμιμα εργαλεία που Διεθνούς Δικαίου θέλησε να ανοίξει διάλογο με τη Γερμανία για το σημαντικό θέμα των

γερμανικών αποζημιώσεων, κάτι που επιβεβαίωσε και το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών μετά την έκδοση της απόφασης: *«Η ελληνική κυβέρνηση θα μελετήσει την Απόφαση με προσοχή, υπό το φως της σταθερής και διαχρονικής θέσης ότι το ζήτημα των γερμανικών αποζημιώσεων παραμένει ανοιχτό.»*

Βιβλιογραφία

Συμβατικά - Θεσμικά Κείμενα

United Nations, Charter of the United Nations, 1945, διαθέσιμο:

<https://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/>(τελευταία πρόσβαση 21/02/2021)

International Conferences (The Hague), Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land, 1907, διαθέσιμο: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000001-0631.pdf>(τελευταία πρόσβαση 03/03/2021)

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 44/2001 του Συμβουλίου της 22ας Δεκεμβρίου 2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, διαθέσιμο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A02001R0044-20130709>(τελευταία πρόσβαση 03/03/2021)

Council of Europe, European Convention on State Immunity, 1972, διαθέσιμο:

<https://rm.coe.int/16800730b1>(τελευταία πρόσβαση 03/03/2021)

United Nations, Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004, διαθέσιμο:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf(τελευταία πρόσβαση 03/03/2021)

Foreign Sovereign Immunities Act (FSIA), 1976, διαθέσιμο:

<https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg2891.pdf>(τελευταία πρόσβαση 03/03/2021)

Ελληνικό Σύνταγμα, διαθέσιμο: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma> (τελευταία πρόσβαση 04/03/2021)

Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, διαθέσιμο:

https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisi-kodikaspolitikis-dikonomias.pdf(τελευταία πρόσβαση 04/03/2021)

International Law Commission, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), διαθέσιμο:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf(τελευταία πρόσβαση 05.03.2021)

Court of Justice Rules of Court (1978), adopted on 14 April 1978 and entered into force on 1 July 1978, διαθέσιμο: <https://www.icj-cij.org/en/rules> (τελευταία πρόσβαση 12.12.2021)

Geneva Convention, Relative to Treatment of Prisoners of War, July 27, 1929, διαθέσιμο: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/> (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Geneva Convention, Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 12 August 1949, διαθέσιμο: <https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/> (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Treaty of Versailles, 1919, διαθέσιμο: https://www.census.gov/history/pdf/treaty_of_versailles-112018.pdf (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Συνθήκη των Σεβρών, 10.08.1920, διαθέσιμο: <https://armyvoice.gr/wpcontent/uploads/2018/08/sinthiki-sevron-1920.pdf> (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης, 24.07.1923

International Conferences (The Hague), Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land and Its Annex: Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land, 18 October 1907, διαθέσιμο: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788> (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Dayton Agreement, 24 November 1995: Bosnia and Herzegovina, διαθέσιμο: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

ICRC, Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), 12.08.1949, διαθέσιμο: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreaties1949.xsp> (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

ICRC, Commentary on the First Geneva Convention, Commentary on common Article 3, διαθέσιμο: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=59F6CDFA490736C1C1257F7D004BA0EC> (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Rainbow Warrior Case, Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair, 30.04.1990, Reports of International Arbitral Awards, διαθέσιμο: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XX/215-284.pdf (τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, διαθέσιμο:

https://www.echr.coe.int/documents/convention_ell.pdf τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance, Adopted by General Assembly resolution 47/133 of 18 December 1992, διαθέσιμο:

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/enforceddisappearance.aspx>(τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

UN General Assembly, Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010),

διαθέσιμο: 17 July 1998, <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>

(τελευταία πρόσβαση 19.12.21)

Vienna Declaration and Programme of Action, adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25.06.1993, διαθέσιμο:

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx>(τελευταία πρόσβαση 18.12.21)

UN General Assembly, Universal Declaration of Human Rights, (UDHR) 10.12.1948, 217 A

(III), διαθέσιμο: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

(τελευταία πρόσβαση 8.12.21)

Αποφάσεις

The Case of the S.S. Lotus (France v. Turkey), Judgment no. 9, Permanent Court of International Justice, 1927, (ser.A), διαθέσιμο: https://www.icj-cij.org/public/files/permanent-court-ofinternational-justice/serie_A/A_10/30_Lotus_Arret.pdf

(τελευταία πρόσβαση 25.11.2021)

Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 21.11.2001, McElhinney v. Ireland [GC] - 31253/96, διαθέσιμο:

[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-6236%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-6236%22]}) (τελευταία πρόσβαση 20.12.2021)

Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber), 21.11.2001, Al-Adsani v. The United Kingdom, [GC] - 35763/97, διαθέσιμο:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22notice%22\],%22itemid%22:\[%22001-59885%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22notice%22],%22itemid%22:[%22001-59885%22]}) (τελευταία πρόσβαση 20.12.2021)

Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Judgment, I.C.J. Reports 1970, p. 3, διαθέσιμο: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/50/050-19640724-JUD-01-00-EN.pdf> (τελευταία πρόσβαση 20.12.2021)

Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), διαθέσιμο: <https://www.icj-cij.org/en/case/143> (τελευταία πρόσβαση 07.12.2021)

Schooner Exchange v. McFaddon and others, Supreme Court Of The United States, 11 U.S. 7 Cranch 116 (1812), διαθέσιμο: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/usrep/usrep011/usrep011116/usrep011116.pdf> (τελευταία πρόσβαση 25.02.2021)

Factory at Chorzów (Merits), Permanent Court of International Justice, PCIJ Series A. No 17, 08.02.1927, διαθέσιμο: <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-factory-at-chorzowmerits-judgment-thursday-13th-september-1928> (τελευταία πρόσβαση 25.11.2021)

Soviet Republic (Immunity in Greece) Case, Areopagus, No. 29, Themis, vol. 40, p. 842, 1928 Εφετείο Φλωρεντίας, Απόφαση 6 Φεβρουαρίου 2007, διαθέσιμο: <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mnu=3&id=24370> (τελευταία πρόσβαση 02.12.2021)

ΠΙΠ ΛΙΒΑΔ απόφαση υπ' αριθμ. 137/1997

Ολ. ΑΠ απόφαση υπ' αριθμ. 11 / 2000, διαθέσιμο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=G17iS4NxuV0ZtJa16BaLV8eoM4Rld2&apof=11_2000 (τελευταία πρόσβαση 04.12.2021) Ανώτατο Ειδικό

Δικαστήριο απόφαση υπ' αριθμ. 6/2002 ΣτΕ Ολ απόφαση υπ' αριθμ. 3669/2006, διαθέσιμο: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW410/31.%20%CE%A3%CF%84%CE%95%20%CE%9F%CE%BB%203669-2006%20%CE%9A%CF%85%CE%B2%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CF%80%CF%81%CE%AC%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82%20-%20%CE%95%CE%BA%CF%84%CE%AD%CE%BB%CE%B5%CF%83%CE%B7%20%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC%20%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B4%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%8D%20%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BF%CF%85.pdf> (τελευταία πρόσβαση 04.12.2021)

Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany, ΕΔΔΑ, 12.12.2002, αρ. προσφ. 59021/00, διαθέσιμο: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22671826%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-23539%22%5D%7D> (τελευταία πρόσβαση 04.12.2021)

Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, Urteil des III. Zivilsenats vom 26.6.2003 - III ZR 245/98, διαθέσιμο: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=26591&pos=0&anz=1> (τελευταία πρόσβαση 04.03.2021)

Armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), International Court of Justice, Judgment of 9 February 2022, διαθέσιμο: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf> (τελευταία πρόσβαση 07.03.2022)

Ελληνική

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος - ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ Κωνσταντίνος, Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011

ΜΑΡΟΥΔΑ Μαρία – Ντανιέλλα, Περί του ανθρωπιστικού χώρου στον 21ο αιώνα - Ανάλυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2012

ΜΑΡΟΥΔΑ Μαρία – Ντανιέλλα, Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, Νόμοι και έθιμα πολέμου, Κατοχή, Αντιμετώπιση παραβιάσεων, Ι. Σιδέρης Εκδόσεις, 2015

ΜΠΡΕΔΗΜΑΣ Αντώνης, Η παρέμβαση κρατών ενόπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Μία ειδική αναφορά στην παρέμβαση της Ελλάδας στην υπόθεση Γερμανίας κατά Ιταλίας για τις κατοχικές αποζημιώσεις, Αρμενόπουλος, 2012

ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, Το Ζήτημα των Γερμανικών Πολεμικών Επανορθώσεων στην Ελλάδα, Διεθνείς και εθνικές διαστάσεις, Ι. Σιδέρης Εκδόσεις, 2012

ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στέλιος, Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ι. Σιδέρης Εκδόσεις, Β' έκδοση 2019

ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ Εμμανουήλ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση, 2015

ΣΑΡΑΝΤΗ Βασιλική, Ετεροδικία/Ασυλίες στο ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος - ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ Κωνσταντίνος (επιμ.), Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση, 2014

ΣΥΡΙΓΟΣ Άγγελος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Εκδόσεις Πατάκη, 2015

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ Θεόδωρος, Διπλωματική Ιστορία τριών αιώνων, Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919) Τόμος Β, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2004

Βενόγλωσση

- DE GRAZIA Victoria and PAGGI Leonardo, Story of an Ordinary Massacre: Civitella Della Chiana, 29 June, 1944, Cardozo Studies in Law and Literature 3, no. 2, 1991
- DINSTEIN Yoram, War, Aggression and Self-Defence, 4th Edition, Cambridge University Press, 2005
- GARNER James, Military Law Review Vol. 27, Headquarters, Department of The Army, 1965
- GILLARD Emanuela-Chiara, Reparation for violations of international humanitarian law, Revue Internationale De La Croix-Rouge/International Review of the Red Cross, 85(851), 529-553, 2003, διαθέσιμο: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc_851_gillard.pdf, (τελευταία πρόσβαση 07.12.2021)
- GROTIUS Hugo, Rights of War and Peace. Books 1-3 (3 Vol. Set), Tuck Richard (Editor), Liberty Fund Inc., 2005
- MILANOVIC Marko, Extraterritorial Application of Human Rights Treaties_ Law, Principles, and Policy, Oxford University Press 2011
- MAZOWER Mark, Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation, 1941-44, Yale University Press, 2001
- NEFF Stephen, WAR AND THE LAW OF NATIONS, Cambridge University Press, 2005
- OKEKE Edward Chukwuemeke, Jurisdictional Immunities of States and International Organizations, Oxford University Press, 2018
- PARISI Francesco - GHEI Nita, The Role of Reciprocity in International Law, Cornell International Law Journal: Vol. 36, 2003, διαθέσιμο: <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1509&context=cilj> (τελευταία πρόσβαση 07.12.2021)
- ROBINSON Paul, Military Honour and the Conduct of War, Routledge's - Taylor & Francis, 2006
- RUSSELL Frederick, The Just War in the Middle Ages, Cambridge University Press, 1997
- SASSÒLI Marco - BOUVIER Antoine A. - QUINTIN Anne, HOW DOES LAW PROTECT IN WAR?, Volume I, Outline of International Humanitarian Law, ICRC, 3rd edition, 2011, διαθέσιμο: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-0739-part-i.pdf> (τελευταία πρόσβαση 25.11.2021)
- WELLER Marc, The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law, Oxford University Press, 2015

Αρθρογραφία - Ιστοσελίδες

MAPINOY Έφη, Καθετί ζωντανό πέθανε, efsyn.gr, 13.06.2015, διαθέσιμο:

https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/30031_katheti-zontano-pethane (τελευταία πρόσβαση 25.11.2021)

Απόσπασμα από την δημοσιογραφική κάλυψη της εκδήλωση που διεξήχθη στη μνήμη του

Ιωάννη Σταμούλη, Δεκέμβριος 2017, διαθέσιμο: <https://viotianet.gr/archives/43751>

(τελευταία πρόσβαση 03.12.2021)

ΒΑΣΜΑΤΖΙΔΗΣ Χρήστος, Νομικό χρονικό των υποθέσεων για αξιώσεις αποζημιώσεων κατά του για εγκλήματα των στρατευμάτων κατοχής : Οι αποφάσεις Αρείου Πάγου Γερμανικού Δημοσίου, 11/2000 και Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου 6/2002, Νομική Εφημερίδα curia.gr, διαθέσιμο:[https://curia.gr/nomiko-xroniko-ton-ipotheseon-gia-aksioseis-apozimioseon-katatou-gia-egklimata-ton-stratevmaton-katoxis-oi-apofaseis-areiou-pagou-germanikou-dimosiou-](https://curia.gr/nomiko-xroniko-ton-ipotheseon-gia-aksioseis-apozimioseon-katatou-gia-egklimata-ton-stratevmaton-katoxis-oi-apofaseis-areiou-pagou-germanikou-dimosiou-112000-kai-anotatou-eidikou-dikastiriou-620/)

[112000-kai-anotatou-eidikou-dikastiriou-620/](https://curia.gr/nomiko-xroniko-ton-ipotheseon-gia-aksioseis-apozimioseon-katatou-gia-egklimata-ton-stratevmaton-katoxis-oi-apofaseis-areiou-pagou-germanikou-dimosiou-112000-kai-anotatou-eidikou-dikastiriou-620/) (τελευταία πρόσβαση 04.12.2021)

Villa Vigoni, πληροφορίες από την επίσημη ιστοσελίδα του πολιτιστικού κέντρου, διαθέσιμο:

<https://www.villavigoni.eu/storia/?lang=en> (τελευταία πρόσβαση 04.12.2021)

ΑΣΗΜΕΝΙΟΣ Σταμάτης - ΚΟΥΠΑΡΑΝΗΣ Παναγιώτης, Η παρέμβαση στη Χάγη δεν θα επισκιάσει τις ελληνογερμανικές σχέσεις, dw. com, 14.01.2011, διαθέσιμο:

<https://p.dw.com/p/Qs1V> (τελευταία πρόσβαση 05.03.2021)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Βιβή, Η Γερμανία εμμένει στην πάγια θέση της περί κρατικής ετεροδικίας, dw. com, 13.01.2011, διαθέσιμο:<https://p.dw.com/p/OrkC> (τελευταία πρόσβαση 05.03.2021)

AKANDE Dapo, ICJ Permits Greece to Intervene in Germany v. Italy Immunity case,

EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law, 25.07.2011, διαθέσιμο:

<https://www.ejiltalk.org/icj-permits-greece-to-intervene-in-germany-v-italy-immunity-case/>

(τελευταία πρόσβαση 05.03.2021)

TZANAKOPOULOS Antonios, The Distomo Case: Greece to Intervene in the Sovereign

Immunity Dispute between Germany and Italy before the ICJ, 17.01.2011,

διαθέσιμο:<https://www.ejiltalk.org/greece-to-intervene-in-the-sovereign-immunity-dispute/>

(τελευταία πρόσβαση 05.03.2021)

BUGNION François, Jus ad bellum, jus in bello and non-international armed conflicts, Yearbook of International Humanitarian Law, T. M. C. Asser Press, vol. VI, 2003, pp. 167198, διαθέσιμο: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/francoisbugnion-article-150306.htm> (τελευταία πρόσβαση 17.12.2021)

HAYASHI Nobuo, The Role and Importance of The Hague Conferences: A Historical Perspective, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2017, διαθέσιμο: <https://www.unidir.org/files/publications/pdfs/the-role-and-importance-of-the-hagueconferences-a-historical-perspective-en-672.pdf> (τελευταία πρόσβαση 17.12.2021)

άρθρο “From the battle of Solferino to the eve of the First World War, 28-12-2004, INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS, διαθέσιμο: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/misc/57jnvp.htm> (τελευταία πρόσβαση 17.12.2021)

SHAW Malcolm, Geneva Conventions, Encyclopædia Britannica, 30.11.2021, διαθέσιμο: <https://www.britannica.com/event/Geneva-Conventions> (τελευταία πρόσβαση 17.12.2021)

SULLO Pietro, WYATT Julian, War Reparations, Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL], September 2015

ιστοσελίδα του Τομέα Σαμαρειτών, Διασωστών & Ναυαγοσωστών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, διαθέσιμο: https://www.samarites.gr/?section=1071&language=el_GR (τελευταία πρόσβαση 17.12.2021)

VAN DER POL Ruth, Article 75 of the Rome Statute: Reparations and Their Implementation in the Dutch Legal System, Netherlands International Law Review (IF), 211–232, 2020

European Court of Human Rights, Πρακτικός Οδηγός, Αιτήματα Δίκαιης Ικανοποίησης, διαθέσιμο: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ELL.pdf (τελευταία πρόσβαση 17.12.2021)

SADAT Leila, New Developments in State Practice on Immunity of State Officials for International Crimes, American Society of International Law, Volume: 25 Issue: 18, 23.09.2021, διαθέσιμο: <https://www.asil.org/insights/volume/25/issue/18> (τελευταία πρόσβαση 20.12.2021)

DESIERTO Diane, The International Court of Justice’s 2022 Reparations Judgment in DRC v. Uganda: ‘Global Sums’ as the New Device for Human Rights-Based Inter-State Disputes, Blog of the European Journal of International Law, 14.02.2022, διαθέσιμο: <https://www.ejiltalk.org/the-international-court-of-justices-2022-reparations-judgment-in-drc-uganda/>

[v-uganda-a-new-methodology-for-human-rights-in-inter-state-disputes/](#) (τελευταία πρόσβαση 06.03.2022)

BIRYABAREMA Elias, Uganda says ICJ ruling awarding DR Congo reparations is unfair,

Reuters, 10.02.2022, διαθέσιμο:

<https://www.reuters.com/world/africa/uganda-says-icj-ruling-awarding-dr-congo-325-mln-reparations-unfair-wrong-2022-02-10/> (τελευταία πρόσβαση 04.03.2022)